

DOMIN SVET

LETNIK 42

V LJUBLJANI, 1. FEBRUARJA 1929

ŠTEVILKA 1 IN 2

FRANCIS DODD: CHARLES CUNDALL

USÁHLO VRELO

IVAN PREGELJ

1. »Zvezda Pelin«

Novembrsko solnce je utonilo tako na mah, kakor kamen iz visoke luči v mračen tolmun. Kar zbolelo je. Topla luč je trenutno ugasnila, v sobi je zavelo občutno zoprno, hladno. Čitalniška miza, ki je bila z zelenim suknom prevlečena, je vrgla strupen odsev v obraze. Podaljšali so se, zbledeli in ostareli. Gubé so se ostro pokazale, podobno kakor oljnati madeži na blagu, ko se upraši. Oči so utonile globoko, kakor da so bolne; pričale so po sili

o razvratnosti telesa in duše. Niti ene niso vstale v sladki zasanjanosti kakor pri otrocih, ki so še prvotni, žejni vsega lepega in čisti...

Šest moških je sedelo za mizo. Zborovali so kot odborniki književne družine »Misel« in kot člani natečajnega razsodišča. Pred letom se je bil kaj izvirno domislil neki véliki trgovec, ki je v vsem svojem življenju prebral le Vrtomirov prstan, nekake namišljene svoje rodoljubne dolžnosti pa je volil društvu lep denar. Iz obresti te glavnice naj bi »Misel« letno razpisovala nagrade za najboljše spise pripovedne in pesniške vrste. To pot je bil književni odbor razpisal nagrado prvokrat. Pet spisov se je nateklo. Štiri so gospodje v razsodišču brez dolgega oklevanja odklonili kot nezadostne, glede petega pa so resno dvomili, ali ga smejo zavreči. Bili so v treh in se niso mogli odločiti ne tako ne tako. Po domiselnosti nekoga med seboj, so se domenili, da pritegnejo v razsojevalni odbor še tri ocenjevalce. V skupni seji so hoteli zdaj veljavno in končno ugotoviti, kaj in kako je s spisom. Brali so rokopis od kraja do konca kar v seji. Sedeli so že dve uri, beroč po vrsti, člani prvotnega razsodišča, gospod Jakob Zlatoper, gospod dr. Albin Globočnik in gospod Andrej Kregar; Zlatoper kot najuglednejši slovstvenik svojega desetletja, kot avtoritativni estét in društveni predsednik sploh, Globočnik, kot najsijajnejše kritično pero v deželi, in Kregar kot plodovit naturalističen pripovednik. Gospodje, ki so jih bili na pomoč pozvali, so bili gospod profesor Anton Cvetrežnik, gospod Drago Sajé, dramaturg in igrski kritik, pa neki Francé Zornik, ki se je bil pojavil petintridesetleten med pišočimi šele pred kratkim, a čudno svojstveno, nepričakovano, brez vsake uvedbe, neposredno, pa kot silna in nova pesniška moč, zrel, sam-svoj, senzacionalen.

Ta čas, ko je solnce zašlo, je bral rokopis predsednik v seji, gospod Zlatoper sam. Ni čital dobro. Pa je to sam čutil in se ob lastni

nerodnosti živčno razburjal. Bil je namreč človek svoje lastne, kar shematično krepke emfaze in ni znal najti ne v glasbo ne v ritem tujega besedila, ne v gib ne v gon tuje kretnje. Ker je beroč trpel in se zato še živčno vznemirjal, je utrujal in dražil tudi druge, ki so poslušali. Niso pokazali. Edini dramaturg se ni znal krotiti in se tudi očitno maral ni. Mož je bil sicer vljuden, svoje prirojene, deloma tudi stanovsko stopnjevane ničemurnosti pa ni znal skriti. Z medlim podsmehom se je skušal zaupati profesorju, ki ga pa ni umel, da si je zdaj-pazdaj pokroviteljsko prikimal, kakor da misli takisto. Ujel pa je misli dramaturgove beroči sam in jih razumel. Hripavo se mu je začel trgati glas, še na ločila ni več pazil. Mrtvo je bral.

»...ker tisti, tisti studenci, ki so dotlej hladili neutolažljivo žejo človeških sre, vsevdilj koprnečih po vsem lepem, čistem in dobrem od vsega začetka vekomaj, so bili, usehnili so bili in se usušili. Uplahnila je bila vélika Živa voda, ki je bila dotedaj mogota pijača vsem žalostnim in trudnim v puščavi življenja. Tisoči so pogrešali sladke opojnosti, ko so skeleli otiski in žgale rane. Ni bilo krepila otrplim nogam. Ni bilo oživljajoče kopeli za zadnji dremec zájutra, za soparno težo opopoludne, za nadležnost preznojene in zaprašene polti zvečer. Grlo se je sušilo, oči so ščemele in duša je potoglavo sahnila v togi brezbriznosti... Zgodilo, zgodilo se je bilo namreč, kakor je pisano, da bo padla z nebá velika zvezda, sijoča kakor plamenica, in da bo padla na tretji del tokóv v rekah in na žive vrelece vodá, in bo mnogo ljudi pomrlo od pijače, ki bo grenka postala, strupen žolč...«

»Verlaine-ovci, čujte,« je vzkliknil rezko beročemu v besedo Globočnik. »A b s i n t h i u m — pelin je zvezdi ime.«

Naturalist Kregar se je zasmejal:

»Strpi se, ekseget! Morda pa je samo Lues ali Tabes.«

»Terdinova sifilizacija,« je dodal učeno profesor, kakor je natančno vedel za vsak izredni izraz v starejšem slovstvu, poznal robato Kopitarjevo glosarstvo prav tako verno, kakor zadnji naturalizem v Cankarjevem »Alešu«. Prav po tej svoji ničemurnosti je prijal dramaturgu, ki mu je glasno pritrdil.

Beroči predsednik se je sproščeno oddahnil in zleknil v stolu od mize vstran v naslon. Dramaturg se je dvignil in odprl luč nad mizo. Ni sedel nazaj. Stopil je k Zlatoperu. Nekam otroško negotovo in vdano se je obrnil predsednik k njemu. Dejal je trudno:

»Saj vem. Niti svojega ne berem dobro.«

»Kdo bo kos takemu mladeniškemu patosu,« je odvrnil dramaturg navidezno vljudno. Pa se je le nagnil pokroviteljsko zavestno Kregarju, ki je sedel Zlatoperu na desni, čez rame in iskal v rokopis.

»Hočeš?« je vprašal Zlatoper in mu privzdignil liste. »Za dobre pol ure, gospodje, je rokopisa še vedno dovolj,« je dejal v isti sapi, pogledavši preko mize. Profesor je prikimal uradno resno. Tih, sam vase pogreznjen, kakor da ne vidi in ne sliši, je strmel v prazno na spodnjem koncu mize Zornik. Oči so mu iskale mimo električne luči v okna, kjer je vidno bledela dnevna svetloba in se motno odbijala od zasoplega okenskega stekla. Kritični Globočnik se je bil zagledal v zamišljenega. Ko se je zdajci ozrl sebi naproti na Kregarja, je opazil, da tudi naturalist opazuje Zornika.

»Odkdaj ga ne more?« mu je šlo skozi misli. Imel je svoj vid in je po očeh ugenil za skrite misli drugih, kakor hitro je ljudi nekoliko bliže spoznal. Kregarja je imel kakor na dlani. Preziral je njegovo robato telesnost in mu zavidal barbarsko krepko zdravje. Pa se je kril pred njim, iskal primerne razdalje, ga prizanesljivo ocenjeval in se venomer jadir radi tega nad samim seboj, da je plašan in boječ.

»Te Deum laudamus,« je zaklical tedaj dramaturg široko in togo z rokopisom v rokah, »to ni le krasnorečje, to je pravi pravcati krasnopis!«

Kregar je tedaj ujel oprezujoči Globočnikov pogled in zastrmel začudeno, kakor bi hotel reči:

»Kaj pa? Ali morda ni kaj prav?«

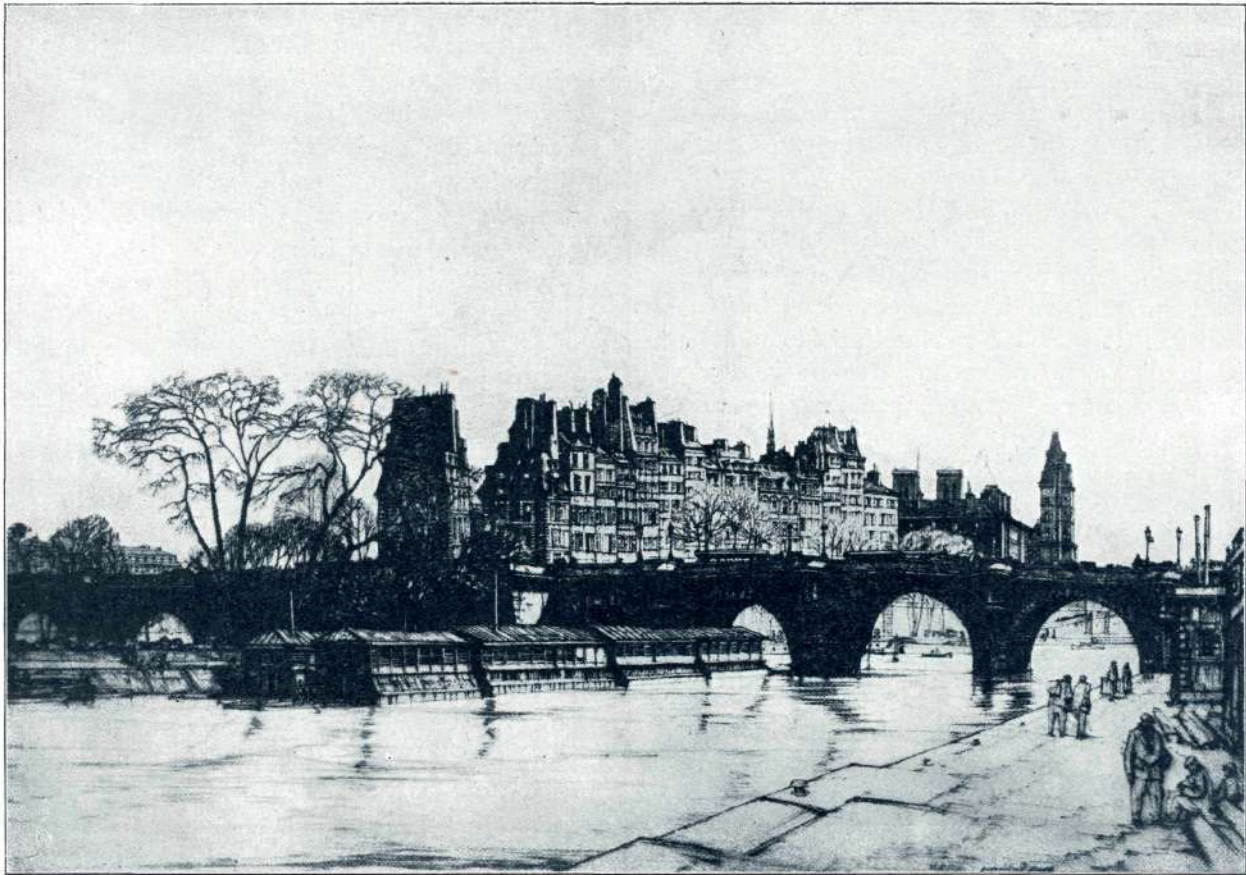
Globočnik se je potajil in se oglasil neposredno na dramaturgov vzklik:

»Krasnopis? Izredna krepost vsega sveta prepisovalcev.«

»Tako-le torej? Plankaš?« je udaril Kregar.

»Sprečaj z menoj,« je odgovoril sprotno Globočnik. »Kradem, kradeš, krademo.«

Ozrl se je po profesorju in pripomnil, kakor da hoče po šali povedati še svoje pravo mnenje:

HENRY RUSHBURY: ÎLE DE LA CITÉ

»Rajni Lampé mi je sicer hvalil Detelo prav zaradi skrbnega rokopisa. Sovreta ceniti umém pa kar sam.«

»To je da...« je dejal prazno profesor. Zlatoper pa se je po žensko živčno razvnel:

»Pustimo Sovreta!«

Ni maral tega lepega, senatorsko slovesnega klasicista. Strašno mnogo mladostnega dekadentstva mu je bilo namreč še ostalo iz mladih let. Trenutno se je zavedel svoje nepočakanosti pa se skušal uveljaviti stanovsko. Neprirodno, nestrpno je dejal:

»Gospodje! Sodim, da bi smeli čitati dalje. Čas poteka.«

»To je da,« je pritrdil v drugo s prazno besedo profesor.

Saje je začel brati.

»... od pijače, ki bo grenka postala, strupen žolč... Je! Tu smo...« Utihnil je, šel in sedel. Videti je bilo, da uživa. Našel je bil priliko, da se pokaže. Prva beseda, ki jo je bil prebral, je zdramila Zornika. Pazno je posluhnil. Medlo se mu je zgenilo ob ustni-

cah. »Lej,« si je dejal, »to je sreča in veličina vseh praznih fanfar. Iz sape drugih žive, pojó, osvajajo in na sodni dan bodo celó mrličé budile iz grobov.«

Saje je bral. »Krasnopis tolmači,« je občutil Globočnik. V resnici je bilo prijetno čuti dramaturgov glas, ki se je sijajno razlikoval od Zlatoperovega. Zlatoperov je vznemirjal, ta je uspaval. Pa je vendar tudi mučil. Po svoje. Besede so brnele, prečudna glasna godba, smisel besedila pa je ugašal v preglasno poudarjenem oblikovnem sredstvu. Zdajci pa se je zgodilo nekaj izrednega. Kakor sredi stavka pred nekakim nepoznanim in tajnim ločilom, je dramaturgu usahnila vsa teatraličnost. Od stavka do stavka se je mož nekako levil iz svoje prirode v nov izraz. Ni bil prvoten, a je vendar glumil neposrednost. Ni bil prirodni, pa je naturo podajal resničnostno. Ni bajal, kakor da svoje prepričanje izpoveduje, a je golčal, kakor da spoštljivo bere iz knjige, ki jo ume, spoštuje in ki ji veruje.

»Iz sape drugega živi,« mu je sodil zdajci Zornik mileje, »prazna fanfara pa ni.«

Saje je bral takole:

»Saj ni pijača tisto, česar hočemo in česar smo veseli, ko pijemo. Saj smo tegá veseli, da vemó za trdno, da zdajci, ko bomo pili, nič več žejni ne bomo. Zato pa tudi še nikoli nikjer nihče ni umrl, ker pijače ni bilo. Umrl je od bridkosti, ker nič več v pijačo, da bi mu bila, verjel ni.«

Zornik je pozabil premišljati dramatsko posebnost Sajatovo. Prebujal se je v besedo pesnika samega, pesnitve same, ki je bila lirična, epična in dramatična, neopredeljiva, deloma strašno začetniška, deloma čudno zrela v misli in izrazu. Govorila je o večno lepem, vsevdilj slovenskem motivu, o tragiki nesrečne lepe Vide, ki je postarnega moža zapustila in svoje bolno dete pa šla z zamorcem čez morje v špansko deželo. Ta nova »lepa Vida« pa je bila mimo prvotnega motiva nekaj popolnoma samosvojega. Bajala je sicer baročno neskladno zdaj živo nazorno in resničnostno, zdaj zopet pravljisko zabrisano brez krajevnosti in časovnosti v okolju nekake parabolične alegorije. Trudoma je rasla misel, se sunkoma obličila. Odpirala je tajne globine, jim dala slutiti do škrlatnega dna in zopet usihala, zanihala v besedično moralizujučo reflektiranje. Bila je miselnost in ni bila. Mučila je zbog nekake nedoraslosti v slogu in gradbi: odprla je razgled pa ga pri priči spet zastrla, obudila je kar čudovito v novo gledanje in takoj zopet ubila duhu polet. Bila je podobna pričevanju kogarkoli, ki razodeva, preden se je razodelo njemu samemu do dna jasno in prijemljivo. Bila je pesem okus obživelih dob in resnica obenem, ki še v nobeni duši odjekniti ni znala. Bil je omledni pastoralizem rokokočnih dni in vendar tudi živo občutje modernega swedenborgovskega mysticizma; kalvinstvo in novo konvertitstvo, pavlikiansko bogomilstvo in svetli anahoretski heroizem, nabreklost in otroška prvotnost, uvežen in uležan osladen sadež, ki pa je le dihal čvrsto, kakor da še ni izgubil voščenega nadiha...

»Lepa Vida,« je opredelil Zornik čudno po svoje, »saj je grška Psyche in francoska gospa Bovaryjeva v eni osebi.«

In potem, potem se mu je v prečudni bolečini in slasti hotelo razodeti nedoumno in ni kar nič več slišal, kaj še bere Sajé.

»Lepa Vida,« je šel kakor za klicem svoje duše, za medlo slutenim, spočenjajočim se v njem, »lepa Vida, ki jo iščem in ljubim in je nikoli na svetu najti menil nisem. Lepa Vida, skrivnostno trpeča, sestra mi v bolečini, ki ji leka ni bilo in ne bo, mučenica sveta mojih sanj, druga polovica moje duše, dopolnjenje moje, moja usoda in smoter moj...«

Zdajci se je ovedel svoje razburjenosti. Dušilo ga je. Roka se mu je tresla, ko je segel pod telovnik, da bi s pritiskom na golo kožo pomiril udrihajoče srce. Mimogrede je vedel zdajci dokaj mirno za ves čudni smisel nepoznane pesnitve. Umel je vso moralo te »Lepe Vide« in jo trenutno ugotovil in strokovnjaško opredelil.

»Lepa Vida,« je umel, »je pesem, ki razodeva tragiko usehlih vrelcev. Ti usehli vrelci so človeško ustvarjena lepota, so tajni viri umetnosti na svetu. Kazen za greh je padla na zemljo, zvezda Pelin. Umetniška človeška srca so usehnila glede dobrega, lepega, večnega. Odkod naj črpamo lepega, če je vse otrovano v nas? Otrovano po grehu, ki ga je zagrešila lepa Vida in smo ga zagrešili mi vsi. Nobene vrnitve ni lepi Vidi, nobenega povratka ni nam. Kesanje in brezmejno domotožje je in bo vsa vsebina človeških duš od danes po grehu vsevdilj...«

Zopetno razburjenje je dušilo Zornika. Meglilo se mu je. Komaj je čutil, da je Sajé rokopolis dobral. Medlo ga je vzdramil glas Zlatoperov, ki je zahvalil Sajéta za uslugo in vprašal nato Zornika neposredno, vljudno vznemirjeno:

»Francé, kaj pa s teboj? Si li bolan?«

Zornik se je nekoliko našel.

»Ni mi dobro,« je dejal, »pojdem.«

Vstal je. Tudi drugi so vstali. Tedaj se je nekaj v njem zmeščalo. Toplo je dejal, skoraj prosil je:

»Gospodje, ta spis je vreden, nagradite ga!«

Niso odgovorili in je šel. Nekaj ur pozneje, ko mu je odleglo in je našel drugove v kavarni, je izvedel, da spisa niso nagradili, češ, da nasprotuje nazoru društva »Misli«.

»Katehetska nestrpnost,« je utemeljil po svoje profesor.

»Spisal pa ga je p. Placid Požarelj,« je šepetnil Zorniku Globočnik.

Zornik ni razložil, ali je Globočnik to povedal podsmehljivo ali bridko užaljeno...

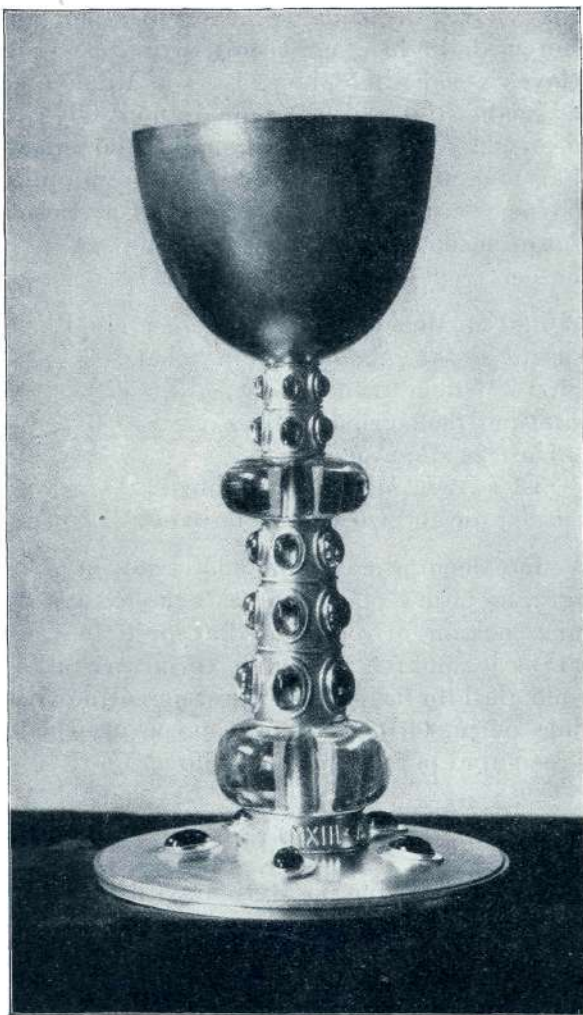
(Dalje)

DOMIN SVET

LETNIK 42

V LJUBLJANI, 15. MARCA 1929

ŠTEVILKA 3

JOZEF PLEČNIK: KELIH

USÁHLO VRELO

IVAN PREGELJ

2. »Kje pa boli?«

Petelin na dvorišču bližnje, predmestno domače gostilne se je bil davno in hripavo izpel. Jutranji zvon iz šentjakobske cerkve je bil utihnil. Vedno živahneje se je budil dnevni hrup na cesti in ulici. Francé Zornik je vedel, ne da bi se bil čisto živo predramil, da je jutro blizu sedmih in se bo zdajnzdaj oglasilo še

zadnje zvonjenje novega dne. S tem zvonjenjem je navadno vstajal, se okopal, umil in lagotno umerjeno opravil. To jutro po slovstveni seji in večernem sestanku v kavarni pa je občutil bolno dremavost in lenobnost. Neprijetno se je zavedel, da je mimo svoje navade prekršil svoj vsakodnevni, kar mučno umerjeni življenjski red. Ob spominu na nekaj podobnih slučajev ga je obšlo trpko neugodje, nekak strah pred popolnim prebujenjem. Čutil je, da mu bo telesno in duševno nespočitemu vstati v novi dan, ki mu bo zató, mimo nevljavno meglovitega ljubljanskega jesenskega nastroja, še kar posebno od prve ure do večera skažen, zavržen, ubit. Pomladi ali poleti, je vedel, v božjem imenu! Jutranja kopel omije in okrepi do duše, mlado vzdušje s svojim mokrotnim vonjem prepoji do obisti, pesem visokega solnca razvname do zadnje kaplje krvi. Izprehod pod Rožnik prezrači zatohla pljuča, živžav mestne dece v parku zmoti domišljijo iz togo omejenega zaverovanja v eno samo mučno zavest, da je življenje dolgočasna vsakdanjost neurejenega prebavljanja in stopnjevanega živčnega odmiranja. Otroke vidi človek pa veruje vsaj nekam sentimentalno in vsaj za trenutje v blagoslov in srečo, ki je v luči, rasti in mladosti, ali pa vsaj v sanji in spominu na to edino in davno prešlo srečo, ki je bila blagodat prav zato, ker se je človek zavedel ni.

Kakor človeku, ki v dremcu in polusnu občuti tudi neznatno telesno bolečino živahneje in bridkeje, kakor pa tedaj, ko bedi in jo more umsko zajeti, da ni ne silna ne trajna, se je gostilo Zorniku neugodje v živčno napetost dušeče neprijetnosti in razdraženosti. Z desne v levo se je prevrgel, hotel spati in hotel bedeti, ne da bi mogel usáhniti v dremavem pozabljenju in ne da bi se mogel odločiti za polno prebujenje v dan brez mladega vzdušja, brez izprehoda pod Rožnik, brez dece v parku, brez visokega solnca, ki razvname do zadnje kaplje krvi. Sam nase nejevoljen radi svojega šibkega

zdravja, je zavidal živčno togotljivo in bolno razdraženo svojim drugóvóm njihovo odpornost. »Vrag vzemi to zdravje,« je mislil določno, kakor da se res razgovarja, »to zdravje, ki nobeno zdravje ni. Mar pušim? Mar pijem? Ponočujem? Dve uri sem dlje bedel, kakor pa sem vajen, tri črne kave s konjakom sem popil. Pa sem za nič. Pa pijejo, ponočujejo, mečejo vase arak, absint in pivo, legajo z vzhajajočim svitom. Ob osmih so prespani. Z odpevom iz kabaretskega kupleta na ustnah, komaj rahlo zblojeni od polnočne kvante se peró. Ješči so, kakor da so legli brez večerje ali zdravo hodili vso noč. Komaj dočakajo zajtrk, vsak po svojem okusu: ta nekaj šilec slivovke, žemljo s slanino, drugi med in presno maslo, tretji vampe in vrček piva. Cigaretka jim diši že pred jedjó, po dvojnem pivu se jim zahoče kar viržinke ali havane. Pa gre dó zdravo vsakdanji za svojim dnevnim poslom: Cvetrežnik v šolo, Globočnik v knjižnico, Sajé v gledališče, Kregar menda v banko in Zlatoper kamorkoli, v muzej, v posete ali v uredniško pisarno. Tako jim je, in če jih že kaj boli, je morda denarnica, ki se jim je usušila... Morda še misel name, ki sem siva vrana med njimi in mi zavidajo, četudi vedo, da živim kaj skromno, a da moram živeti brez službe mimo svojega s honorarji.«

Zornik se je sunkoma prevrgel na drugo stran. Nad desnim očesom ob sencéh mu je zatrepetal razboleli živec v rahli nevralgiji. Pritisnil je z medlim vzdihom razbolélo čelo v vzglavje in si potegnil odejo čez oči. Zamizal je krčevito in se silil, da ne bi ne slišal ne mislil. Sunkoma mu je ugašala bolečina, napetost v živcih se je razvezovala, v medlem ugodju so ginile misli. Nič ni vedel, ko se je gubil v moten sen. Vsi šumi so se mu ulegli. Pesem, ki se je tedaj prebudila nekje v sosedstvu in je tolkla skozi steno v njegov stan, je pač mogla dotikati se njegovih čutnic, prebudila ga ni; morda ga je še globlje uspa-vala. Nekdo je igral na klavir, po šolsko suhotno in pravilno. Gibki tričetrtnski takt z melodijo in glasovi v visoki legi za bas, kamor je le zdajpazdaj udaril nizki pedal, je stopical čudno živo in veselo, a obenem presenetljivo tuje ne v duru, marveč v molu. Spev, ki se je zdajci oglasil ob spremljanje na glasbilu, je bil prav slično neskladen. Iz napeva in besed, ki so bile divno prvotno ob-

čutje, je plakalo presunljivo, kakor iz dehteče severnjaške balade. Pa se je hotelo neposredno nató smejati igrivo, razposajeno, južnjaško. Bilo je, kakor da udarja nekdo po golem posluhu, ne da bi umel zmisel pesmi, v tamburin. Vsa pesem je tako vzbujala občutje nečesa čisto tujega, presenetljivo novega. Zornik se je divil v motnem snu v sli in bridkem usmiljenju: »To poje človek s pomešano glavo. To poje Mignon, ki od trudnosti dremlje. Ne, ni Mignon! Ofelija, nesrečna Ofelija je. Ali pa je Marjetica? Faustova Marjetica, ki je svoje dete utopila, da na svetu nikoli nič več solnca ne pesmi zanjo ne bo...«

Pesem je pela, ponavljala:

»Unter'm Machandelbaum, da ist ein Platz,
susala, dusala, da sitzt mein Schatz.
Sitzt auf dem grünen Gras,
sitzt auf dem grünen Klee...«

Hast ja die Augen naß,
bist ja wie Milch und Schnee,
susala, dusala, wo tut's denn weh?...«

Vedno občutneje je bilo, da, kdor poje in igra, ne poje z občutjem večšega pevca, a da ume nekam prirodno to, kar poje in igra. Petje je namreč prečudno verno prisluškovalo glasbilu in spremljanje se je voljno vdajalo petju. Otroško preprosto, pa prav zato brezmejno potresljivo je tožilo:

»Kommst mir so spät zurück,
nun ist's zu spät für's Glück...«

Dvojni, zaporedno postavljeni, stilistično nedostatni »zu spät« je za kratko trenutje zgibal spečega Zornika v medlo zavest. Pa je bil že prav fisti trenutek zopet ves samó trpen. Pesem je sapljala ob njegovih čutnicah mimo duše v prazno, šla kakor mimo tihe jezerske ravní brez odjeka.

»Kenne dich gar nicht mehr,
mir ist das Herz verquer,
susala, dusala, wollt' tot ich wär'...«

Pod vplivom te tiho sapljajoče žalosti v pesmi se je tedaj zgostilo spečemu podzavestna vsebina razvezanih predstav v čudno živo, kar življenjsko resničnostno gledanje. Sanjal je, se zavedal, da sanja, in se vendar milil in buril ob tem, kar je videl in slišal. Tako mu je bilo:

Z Globočnikom, ki je še čudno mlad in študentovski, sedi v preprostem ljudskem

zabavišču nekje na Dunaju. Velika, nizka dvorana je natrpano zastavljena z mizami, ki so jih zasedli gostje narazličnejših stanov in obrazov. Oblaki dima puhtijo znad miz, natakariji se prerivajo med gosti in strežejo s pivom in prigrizki. Petdeset miz, petdeset omizij, vsako svet zase s svojo radostjo, svojo šalo in besedo. Vsako toliko časa pa zamolkne osebna zabava. Luči ugašajo, na gornjem koncu dvorane se razgrinja zastor in odkriva v jarki in slepeči luči preprost oder. Klavir in harmonij pred odrom se oglasita. Na odru stoji pevka, poje, glumi, pleše:

»Susala, dusala,« sliši Zornik brenčati Globočnika ob sebi. Šumno ploskanje pregluši zadnje zvoke v pesmi. Razigrano občinstvo kliče, naj se pesem ponovi. Pevka res ponavlja.

»Pod brinom na tratici,
susala, dusala, mi ljuba sedi.
Sedi na travici,
sočnati detelji...
»Solzno ti je okó,
lice ko sneg bledó,
susala, dusala, kaj te boli?«

Zornika ne zanima več pesem. Pogledal je na Globočnika. Kaj mu je vendar? Strašno hlastno je izpraznil vrhan vrč. Opil se je trenutno. Položil je glavo v dlani. Ihti. Velike solze mu teko čez lice, kakor otroci golta svoj jok. Vidi, da ga Zornik opazuje, se skuša opravičiti, jeclja:

»Francé! Ne misli tegà! Nisem pijan. Ampak ta pesem, to deklè, ki poje. Umej me prav! Saj vidim in vem. Cipa in glumačica. Vrag vedi, kdo ji je kriv. Človeku se smili. Ampak ta glas, ta glas, ki njen ni...«

Ne more in ne zna dopovedati.

»Ta glas, Francé, ki ni njen, ta glas...«

»Čigav pa?« vprašuje Zornik.

Globočnik ni odgovoril. Planil je pokonci in udaril s pestjo ob mizo:

»Ta glas, to je njen glas, njena pesem!«

»Čigava vendar?« vprašuje zopet Zornik. Globočnik ne ume, bulji izgubljeno okoli sebe po ljudeh, ki se nasmihajo, spogledujejo. Nenadoma je ves miren. Strupeno se je zagledal nekemu moškemu pri sosedni mizi v hrbet. »Smeje se, hudič,« ga sliši Zornik mrmrati med zobmi. »Priatelj, strezni se vendar,« ga skuša Zornik pogovoriti. A

JOŽEF PLEČNIK: KRIŽ

Globočnik je nenadoma vstal, stopil drzko k sosedni mizi in viknil izzivalno na onega gosta:

»Prosim! Tu filozof Albin Globočnik!«

»Želite?« se je okrenil nagovorjeni.

»Ta pesem, ta glas,« se trga čudno besno Globočniku iz grla; »ta pesem! Zakaj se ji smeješ, zvodnik prekleti!«

Tujec se je mirno obrnil proti napadalcu. Niti vstal ni. Zornik mu vidi od strani v lepo moško obličje z izrazitim nosom in košatimi brki. Sliši ga in pozna po glasu:

»Dovolite, kako ste rekli?«

»Zvodnik,« čuje znova Zornik hripavi Globočnikov glas. »Susala, dusala, wo tut's denn weh? Ne veš? Ti pa jaz povem. Ti si! Na vesti imaš deklè. Pa še edina ni in ne prva in ne zadnja tvoja, pes! Susala, dusala, wollt' tot ich wär'.«

Zornik ne more prav umeti, kam je Globočnik čudno nenadoma izginil in kako se zdajci on sam meri z opsovanim. Saj bi pomiloval tega človeka in se opravičil zaradi

Globočnika. A človeku je tako strupeno pomilovalen podsmeh na obličju, da Zornika stresa in da mora sovražiti. Ne pomiluje, še sam bi ponovil žalitev. Tisti človek pa v svesti si svoje sile, svoje moči: »Ja so! Si slišal? Wo tut's denn not?« Zornik strmi in ne ume. Tone Kregar je tisti človek in je lep, dostojen, zmagovit...

»Zločinec! Sicer pa neumne sanje,« se osvešča Zornik. Tesnobna bolečina pri srcu ga je zdramila v toliko, da v polusnu verjame, da ne spi več. Iz navade, ko ga zastarela telesna slabost, močna srčna hiba podobno budi in kaj malo še vznemirja; bolno srce, ki pa zanj ve on sam... Ta trenutek mu je bolečina celó v tolažbo. Sprostil se je ob njej, otresel se tesnobnih sanj, čudne zblode in zmedenosti. In čuj! Kakor še za večje razvedrilo, mu je udarila tedaj na uho neka druga pesem, znana mu in ljuba, Schubertova skladba ob besedilu, ki se zahvaljuje sladki moči glasbene umetnosti. Povit v ugodje te otroško igrane, zmerno in vdano šepetane zahvale v igrivih visokih osminkah štiričetrtinskega takta občuti Zornik, kakor da se šeta lagodno visoko preko cvetočega lazú in se prijetno utruja in vznemirja ob strminah. Hoče sestiti in hoče hoditi, hoče biti pod strmcem in se mu ne da, da bi pustil razgled. Pa je trenutno nekje v praznem, pesem je utihnila... Zornik ne sanja več, samó še rahlo dremáje podoživlja dogodke zvečernega sestanka, ima sebe in druge pred očmi kakor na pozornici, sliši govoriti, kakor da glumijo vloge, vsak s svojo kretnjo, krinko in zanesenostjo: Zlatoper bohemske leno in bolno, Kregar vsakdanje zdravo in zavestno, Globočnik nepreračunljivo domiselno, Sajé slovesno narejeno in profesor posredovalno opredeljujoče. Navsezadnje, saj so lepi ljudje, imajo okus in sodijo pametno, občuti Zornik, le amuzični so vsi in vse preveč ničemurno stanovski, »umetniki«. Kaj niso bili nikoli otroci, da bi se bili igrali? Nikoli mladi, da ne bi samó propovedovali, temveč tudi sanjali, tudi živeli, ne samo o življenja zmislú razpravljali? Žalostni blaziranci! Kavarna in meglá iz Ljubljane...

Preživo se spovrača Zorniku konec tistega sestanka. Globočnik. Kar nanagloma je vrgel skoraj za četrt slivovke vase. Opil se je. Bridke domislíce proži drugovom pod brk. Zlatoperu: »Vsi pismarji moralizirajo. Le

čemu? Moralni niso.« Da s takimi aforizmi gotovo ne, kar je jasno ko beli dan, se je otresel Zlatoper. »Ah, kaj,« se obrača Globočnik na Kregarja. »Naturalista vprašajte. Da rastejo vse prave umetnine kakor lilije iz govna, je zapisal še nedavno.« »Zapisal,« je odgovoril Kregar široko uverjeno. »Teslovina,« se je otresel Globočnik. »Ti bom jaz povedal, kaj žene iz gnoja. Salata, korenje in peteršilj, Ecce, takšno dušno pašo nam nudiš. Brez svinjarije, pardon! svinine salato, korenje in peteršilj.«

»Sijajni kuhta,« se smeje Kregar, »odkod pa rože?«

»Rože? Iz trnja vendar in ran. In le to je, da noben lahkoživec tega do smrti ni spoznal.«

»Globočnikov kriticizem iz dveh osmink slivovke,« se podsmehne Kregar potajivši se. Vendar je pozval natararja, da bi plačal. Plačuje. Tudi drugi plačujejo: Zlatoper, profesor in dramaturg.

»Gospodje, nismo še pri kraju,« trpi nekako Globočnik.

»Nič ne de, dalje prihodnjič,« ga plitko zbode Sajé, da Globočnik odgovori drzko, osebno:

»Potrpi, prijatelj. V igri življenja nisi bil in ne boš nikoli noben režiser.« Ogorčeno se je razvnel Cvetrežnik:

»Gospod kritik, to niso nobene šale več.«

»Šalice, recite,« je odvrnil Globočnik. »Niso ne. Žalice pač. Šale učite v šolah, kakor na primer tisto teorijo, da pesnik nosi vsega svetá gorje. Moj Bog, kakšna blasfemija!«

»Blasfemiram!« kliče Sajé. »Edini gospod Globočnik nosi nocoj vsega svetá gorjé.«

Stoji z Zlatoperom, ki je ogorčen, s Kregarjem, ki je podsmehljivo privoščljiv, in s profesorjem, ki je stanovsko užaljen. Samó Zornik je obsedel. Globočnik se nekam osvešča, strmi osuplo, vstane in spregovori naglo:

»Gospóda, ne zamerite! Bogve, da sem se opil.«

»Vidimo,« se je sprostil Kregar. »Lezi in se prespi brez mačka.«

Gredo. Globočnik strmi za njimi, hoče za njimi, se premisli: »Ne grem!«, sede in se zave Zornika ob sebi. Stegne roko in reče trudno, kakor da ni več pijan:

»Žalil sem, pa kar nič več ne vem, kako. Lej, ti si pa ostal? Ali tebe edinega nisem?«

»Menda še nisem bil na vrsti,« se nasmehne Zornik.

»To mi je všeč,« prikima Globočnik...

Podoživljajoči Zornik ga živo vidi, kako je nato prečudno zlezal sam vase z glavo naslonjeno v dlani. Da bo spal, se spominja Francé svoje osuplosti in zadrege. A Globočnik ni zaspal. Rezko je dvignil glavo in pogledal togo Zorniku v lice. Z drhtečimi ustnami je sodil strupeno in bridko:

»Zlatoperova umetnost, kaj meniš, da je? Ničemurnost! In Kregarjeva? V dostojnost zajeto lajno.« Za trenutek je molčal, nato je nadaljeval: »Tudi tebi bom sodil. Povej mi le najprej, ali si usmiljen?«

»Morda sem,« je odvrnil Zornik. »Si, vem,« golči kritik. »Zato si pravi. In če še nisi, boš. Ti boš! Lepota namreč raste iz dobrote. Dobrota na zemlji pa je usmiljenje.« »To ni pijanost,« podoživlja in potrjuje Zornik in se domisli še vsega nadaljnjega. Kakor da morda ni slišal Globočnika govoriti, kakor da je nekje bral.

»Saj veš, kdo je bil tisti najbolj usmiljeni? On edini je véliki umetnik. Pojdi za njim!«

»Za kom, vendar?« trpi Zornik, a Globočnik se bolno podsmehuje. »Za njim, sem dejal. Moj Bog, in ta ne ve, za kom...«

»Ne vem,« ponovi Zornik v spominjanju zopet vznejemirjen. Potem pa občuti toplo sočutje z Globočnikom. Pri tisti priči se je dvignil namreč kakor da je ves trezen in povedal dobrohotno vedro: »Domov moram. Ženi sem pustil bolnega otroka v naročju, ko sem šel. Zdaj pa res ne vem, ali ga še najdem živega...«

»Zato se je opil tako neumno, nesrečni človek.« pomiluje Zornik in trpi: »Ali je neki našel dete živo?«

V tem trenutku se je vnel v nesluteno bridkem sočutju. Grlo se mu je stisnilo, zaječal je od bridkosti. Nepričakovano in trpko, kar iz srede je zopet jeknila pesem o brinovem grmu:

»Kaj ti je vse solzno okó,
ličece ko sneg blede,
susala, dusala, kje pa boli?«

Zorniku je pesem pomešala vsa čuvstva in predstave o trpljenju njegovih najbližjih, očeta Globočnika, sirotne žene in nebogljenega deteta. Njegovo sočutje se je čudno poduhovilo, zahrepenelo po globlji bolečini

zbog nekoga neskončno bolj nesrečnega bitja, neskončno bolj ljubljenga in bližnjega, tajno daljnega in neznanega. Motno je iskal: »Ta pesem, ta pesem... Ali je lepa Vida pela tako? Ta ubita pesem iz dni, ko je zvezda Pelin vse vrelce otrovala, ta pesem...«

Bolj osebno, jasneje je trpel:

»Ta lepa, nesrečna Vida... Kdor bi ji obličje poznal... Kadar bi le za trenutje imel lepoto tega križanega življenja, da bi se v najvišjem usmiljenju razvnel do strašne bolečine... Iz te ljubezni bi zrastle vsa lepota...«

»Moj a lepota, moj a lepa Vida,« je hrepenel nato kar bolno in telesno, »iz take ljubezni, da bi mi zrastle najvišja blaženost... Pa če tudi za zadnje, za najbolj zadnje, za smrt...«

V tistem trenutku se je zgodilo Zorniku prečudovito. Od osrčja prav v ves mozeg in dušo ga je obšla velika slabost, sladka trudnost. Sahnil je v nedoumno čudni kopeli brez obzorja, brez dna. In ko je sahnil v ugodju najvišje nemoči, zasapljal je iz nepoznanega mimo njegove duše, spregovorilo z besedo iz pesmi sočutno, ljubeče in koprneče brez konca:

»Wo tut's denn weh?«

Zornik ni odprl oči, a je vendar videl.

»Mati, moja mati!« je zastokal v brezmejnem začudenju. V tistem ga je popustila slabost, osvestil se je popolnoma in široko razprl oči. Strašno je bil vznejemirjen. Obličje rajne matere, ki je nikoli, še s slike ni poznal in ki mu je bila umrla dveletnemu, se mu je bilo razodelo v prividu. To je vedel in verjel. Umeti ni znal...

Povit v ritem pesmi, ki je dotlej ni slutil, je vstal v novi dan. Ko je pogledal v ogle-dalo, se ni poznal. Zaradi luči, ki mu je bila v očeh, zaradi sanje, ki se je bila utelesila vanje...

Stopil je v ljubljansko novembrsko jutro. Zgodilo se je čudo. Solnce osme ure je prodrlo megló. Zornik je šel skozi nebesno svečavo. Znanci ga niso prepoznali. Zaradi luči, ki mu je bila v očeh. Znancev ni poznal. Zaradi sanje, ki se mu je bila v zenice utelesila. Nosil se je v ritmu te luči in te sanje:

»Sin moj! Kje pa boli?«

»Mati! Mati!«

(Dalje.)

IL. G. PRUSHECK: INDIJANSKO TIHOŽITJE (1926)

USÁHLO VRELO

IVAN PREGELJ

5. Maksima iz mrtve legende

Dva meseca pred tem je bil izdal Zornik svoje najnovejše delo, roman v dnevniškem slogu z imenom »Saša«. Kritika še ni bila spregovorila o novi knjigi. Tedaj je presenetil Zornika Albin Globočnik zgodaj zjutraj na šetnji pod Tivolijem. Prav nevljudno kakor čevljarški vajenec je opozoril že od daleč pisatelja z brlizgom nase, se mu nato vihravo pridružil, stegnil vzhičen roko v pozdrav in stisnil Zorniku desnico tako krčevito s svojimi suhimi in od tobaka čadastimi prsti, da je Zornik bolešno osupnil.

»Do sape naj pridem,« je sopihal Globočnik in hlipal. Nato je spregovoril neprirodno slovesno, da se Zorniku že kar nič več lepo ni zdelo in je imel občutje, kakor da je kritik vsiljivo vljuden iz bolnosti, ki je lastna izobražencem, kadar so dolgo v noč pili in vstali v družbo še vedno alkoholni in neprespani.

»Vso noč,« je dvoril Globočnik, »vso noč do jutra mi je vzel tvoj 'Saša'. Bolan sem, ampak hvaležen. Genialnosti zoriš!«

»Ali ne bi mogel biti vsaj malce nevljuden,« je odgovoril z rahlo pikrostjo Zornik in se pri priči sramoval, ko se je zavedel, da je kaj plehko zinil po Cankarjevo, kakor je nagovoril Izidorja, ko ga je posetil na Rožniku.

»Kaj pa sem rekel takega, da se plazi?« je odvrnil Globočnik. »Non sum de laudantibus, ne boj se. Saj bi bil sirov, ne samo nevljuden, če bi smel biti. Kakor Jakob z angelom sem se boril s teboj vso noč. To se pravi, da te doživljam, kar se mi dogaja redkokdaj z našimi ljudmi. In da sem ti po vajenško brlizgal, menda ni vljudnost. Mar mi! Hotel sem ti povedati gorko, kakor kruh iz peči. Pisal bom morda drugače. Zdaj pa te držim. Stoj in govori. Tvoja bridka lepota dehti. Odkod zajemlješ? Za cvet svoj mi povej, za rožo mogoto...«

»Če govoriš zares,« je rekel Zornik prijetno svoj, »odkod neki, kakor iz doživetja, iz mladostnih spominov.«

»Prečudno mnogo si doživel,« je menil mirno Globočnik.

»Kakor hočeš,« je rekel Zornik. »Jaz bi lahko dejal brez pridržka, da vsi moji spomini niso niti toliki, kot najkrajše poglavje v Cankarjevem 'Življenju'.«

»Duhovičič. Ne bodi! Ne pristaja ti, ki nisi ne bohem ne blaziran,« je dejal trpko Globočnik. Bil je droban in šibek zelenec, a v glasu mu je bila čudna tehtnost in močatost, brez teatralike. Zdaj pa se je trenutno razživel v nekako živčno nestrpnost in je brbljal:

»Morda si hotel povedati, da so ti spominarji odurni? Mar meni niso? Do petdesetega leta se niso razvili in razbohotili, nego v vamp. Pa se v svoji plitki ničemurnosti beležijo v foljante, kakšnega tipa popek da so jim povezali, katera baraba vse jim je potem birmo vezala, nos brisala in latinske packe popravljala in kje in kdaj in kako bi bili skoraj svojo nedolžnost izgubili, mrtvaki, ki ne družba ne čas nič več zanje ne vesta.«

»Pusti jih,« se je udobrovoljil Zornik. »Vse vrste abderitstvo je na svetu. Višek

slovenskega bo menda vendar le pravda za
l in ljubljansko Mirje.«

»Duhovit si, humorja in satire pa nimaš,«
je pomislil Globočnik samozavestno o pri-
jateljevi opazki. Nestrpnost je vprašal popa-
čivši se po Cvetrežnikovo:

»No, in —?«

»No, in —,« se je nasmehnil Zornik. »Mojih
spominov je prav za tri strani male osmerke,
kakor najdeš vse v ‚Saši‘, če sploh brati hočeš.«

»V ‚Saši‘? V tretjem poglavju? Ti! Pri-
trdil bom Kregarju, ki trdi, da v tem tretjem
poglavju nisi Saše dovolj eksponiral.«

Za trenutek je umolknil, potem pa je bil
ves živ in igrav:

»Čakaj,« je hlatal, »bom povedal, kar si
dal. Za prvo, da ti je mati umrla, preden si
se zavedel življenja.«

»Ko mi je bilo nekaj čez dve leti.«

»Lapali je. Za drugo, da ti je varovala
mlada leta rojenica svoje sorte, nekaka kme-
tiška teta, sicer opica, veščica, megera, ki
si jo orisal le tipično.«

»Velja.«

»Za tretje, tvoj oče... Strpi se, nočem biti
vljuden. Za besedno duhovičenje imam
impertinenten spomin, recimo po Brezni-
kovo, kar nesramen spomin, pa te bom na
pamet ponovil od prve do zadnje besede.
Le poslušaj, da zares vestno. Sašin oče, torej!
Obličje brez izraza, ein Balg, lev mrtve
kože, nekaka materializirana stanovska, od-
mišljena tipika učenjaških in profesorskih
ljudi. Mož brez slabosti in kreposti, ne
grotesken ne tragičen, ne smeja ne usmi-
ljenja vreden; strnjena književna modrost
in obenem stupidna borniranost, bebec, pre-
bujen pravkar iz božjastne omotice, hladni
mehanizem iz najbolj pisarniškega pisarstva;
človek brez duše, ki životari iz nekakih
minulih, recimo, kar atavističnih energij,
glaska brez zvoka, geometrijski lik za
Danteja, pitagorejska sedmica brez Prešer-
novih gazel, najbolj smešna in najbolj ža-
lostna karikatura: človek brez človeka, duša
brez duhovnosti, telo brez bolečine in sle,
volja brez hotenja, edina bela kri spričo
mori živ, rdeče, sinje, bolne, mrtve, stru-
pene in še sokrvice... zločinec brez zla, ki
bi ne bil smel nikoli živeti, se nikoli ženiti
in Saši nikoli oče biti... Bogme, in sem se
le izžebiral, kakor si — oprosti mi vljud-
nemu! — menda in najbrže lagotno kjer-
koli posnel in ponovi¹, po Poeju, Hoffmannu

ali Michaelisovi, ki jih — hvala Bogu! —
nisi prebavil in ne boš.«

»Poeja ljubim,« je dejal vdano Zornik.

»Ljubi ga, posnemaj ga ne. Nisi mu v
žlahti,« je ugovarjal Globočnik. »Nisi pato-
loški.«

»In prav zato plitek, hočeš reči, neresnič-
nosten —,« je skoraj tožil Zornik; »pačuh,
bi rekel s Sovretom...«

»Zdrav, bom dejal,« je klical Globočnik,
»pa četudi si še nekam pubertetno nemoški,
in se mi nikar ne ponižuj brez potrebe in
prepričanja, ki že tvoj protimož skrbijo,
gospod Kregar, za to, da bi te od Urala do
Triglava t. j. od Vodmata do Trnovega po-
ljudil s trditvijo, da si genij, a da si —
bolan. Zdaj veš.«

»Vem, da smo vsi bolni,« se je medlo
zganilo Zorniku v glasu.

»Tepci pač,« je odvrnil bridko Globočnik.
Priatelj sta umolknila.

»Govoriva pametno,« se je nato zopet
oglasil Globočnik prvi. »Rekel sem ti, da
zajemlješ iz globin, ki jih ne poznam, da
gledaš in učiš iz modrosti, ki je neka čudna,
kar prvotna intuicija...«

»Prestani,« mu je segel Zornik v besedo,
»ne prijaš mi. Za dve strani male osmerke
je ves moj svet. To je; in kar je več, je
nekaj sanje, bogvedi, odkod, nekaj žalosti,
nekaj ljubezni, čudnega domotožja. To je vse.«

»To ni vse, to je ves svet, moj ljubi,«
je vzkipel zmagovalno Globočnik. »Po tem,
te vendar vprašal nisem, kolikrat si bil,
kakor omenjeni spominarji, glistav in ušiv.
Duše tvoje sem iskal in maksime življenske,
tistega fatuma, recimo, ki te, kakor Ojdipa,
biča neizprosno iz ure v uro, tistega termina,
bom dejal, ki zanj, da ga napišeš, niti dveh
strani treba ni. Če me razumeš...«

»Razumem,« je dejal Zornik in pristavil.
»Pa si prezrl, da sem tudi tisti termin v
‚Saši‘ zabeležil; prezrl si maksimo.«

»Prezrl sem,« je priznal Globočnik, »ali
pa te nisem umel.«

»To obnóvi,« je povedal Zornik, »kako
jemlje Saša od umirajočega očeta slovo...«

»Obnavljam,« se resno igra Globočnik.
»Umira, jemlje slovo, je prvokrat in zadnjič
nekam človeški. Ima besedo, ki je očeto-
vska...«

»Samo prijateljska...«

»Ha! Hočeš reči, da si bil svojemu očetu
celó na smrtni postelji...«

H. G. PRUSHECK: GOZD V SEVERNEM MICHIGANU (1920)

»Po besedi ‚prijatelj‘, sicer pa tujec, ‚gospod akademik France Zornik‘ in le sin prav nič.«

Globočnik je obstal in molčal dolgo. Potem je spregovoril spoštljivo in prizanesljivo, kolikor je le mogel:

»Francé. Kadar boš še kaj obličil, oblači brez baročnosti. Ta baročnost je edina hiba tvojega ‚Saše‘.«

In je zopet molčal dolgo, preden je do konca povedal:

»Pravi epični motiv za te pa je sicer en sam. ‚Lepa Vida‘ mu je ime.«

Tega svojega pogovora z Globočnikom se je domislil Zornik, ko je tisto jutro pohajal lagotno proti Rožniku. Lepa Vida, da je moj

motiv, si je dejal. Mar me je zato tako prevzel sinočnji spis p. Placida? Saj me je res in Globočnik je videc, kakor gre. Življenje sinú lepe Vide se mu je razgrnilo na mah in mi je prav povedal. In še se je spominjal Globočnikovega očitka, da je ‚Sašo‘ obličil baročno. Tudi tu je moral priznati, da je Globočnik pravi bistrec. Bolno se ga je dojmilo, ko mu je bilo zdajci jasno, kako neskončno bolj bridko bi bil mogel Globočnik soditi in govoriti. »Neiskren si,« je videl, da bi bil mogel reči, »igraš se, kakor ničemurni spominkarji. Si morda genij pa si slabič. Čemu torej pišeš? Umetnik bodi do zadnjega odkrit, do zadnjega iskren.«

Bil je pri Čadu in je zavil na hrib, ne da bi se zavedal. Mirno, kakor po udarjih nekega strašno vsakdanjega metra je odkrival vase in v novo spoznanje:

»Moj Bog! Ali je v tem prokletstvo nedoraslega genijstva pri nas? Da smo od prve skrite pa do zadnje Cankarjeve zaprte kamrice vsi le povprečno iskreni? Da morda do konca iskreni kar biti ne moremo? Ki smo tako podedovali to sladko in takó človeško sramežljivost naših deklet in mater pri spovedi in v postelji? Slovanski pigmejci! Pravo nasprotje ruske širine in duše: izbljuje se, kako je sodomitska, samoljubna in zavržena, kako ubija, mori, krade, skruni, izdaja in išče zla, da bi jo bolelo, a se v izpovedi oblači v božanske sijajine, v glorio najvišje lepote, nesmrtna, neusahljiva...«

»Četudi majhni, iskreni moramo biti do dna,« je spregovoril Zornik na glas in se globoko oddahnil od brega, ki ga je prehodil nezavestno.

»Smo tudi!« mu je odgovorilo na besedo, da se je presenečeno osvestil. Troje mladih ljudi, očitvidno dijaki, ga je bilo srečalo. Pozdravili so spoštljivo in najbolj brhki je dejal:

»Smo tudi, gospod pesnik. Profesorjem naproti seveda, to bi bilo neznačajno.«

Zornik je gledal prijetno prebujen za mladimi, ki so utonili pojoč v smrečju pod njim. »Kakor iz Kraigherjeve Trilogije,« je pomislil. »Pa sem bil doslej uverjen, da je ves tisti prizor strašno papirniški.« Dvignil je oči in je imel pred seboj solnčno pročelje Marijine cerkve. Sproščeno se je vzel na vrh. V obraz mu je dehnila močna sapa od severne strani. S polnimi pljuči se je odprl in se oddahnil. Imel je trpo čist razgled v gozdove ob Večni poti, v močadi kraj Kosez vse do Utika, glinških lesov in gorovja vzdolž Svete Katarine. Nekaj izletov tam čez do Grmade je bil napravil, imel je nekaj medlih vtisov in je bil kraja vesel. Kaj manj zadivljeno je videl nato za Šmarno goro in Rašico visoki zid sneženih planin. Zbog srčne svoje hibe ni plezal, ni poznal lepote na tej zemlji, rastoče iz zračnih samot v višinah dveh tisoč in nekaj sto metrov. Ko se je zdajci okrenil, pa je imel Ljubljano pred seboj, od Viča do Starega trga in grajskega brda. Začudil se je, kako je mesto zrastlo, odkar ga je videl zadnji-

krat, kako je zlezlo narazen, novo, življensko, a vsakdanje. Medla bridkost, da vse mineva, ga je obšla. Kraj svoje mladosti je imel pred seboj, pa se ni več v njem spoznal: ne kje so Prule ne kje se Barje počne ne do kam seže Mestni log. Še ceste od starih Karlovških vrat do Rudnika skorajda ni več razločil in ga je obšla nova misel.

»Moj Bog,« si je dejal, »Kregar mi je tudi še v tem enem bridek, a pravičen sodnik. Saj res nimam kar nič čuta za prirodo in je ne znam slikati. Kako neki? Ki svoje zemlje nisem in ne bom imel. Mestno dete sem. In če bi vsaj ljubiti mogel. Pa mi je na kmetih vsako krilo za strah, za grozo vsaka ženska ruta, da bo zdajci stala spet pred menoj tista moja teta, opica, veščica in megera.«

Bolno dihtivo, kakor da hoče kar trenutno popraviti vse zamujeno in se naužiti zemlje in njene lepote v tem zadnjem solnčnem ljubljanskem jutru, se je sprostil Zornik z vsemi čuti v lepi dan, dokler ga ni streslo premraženega v močnem vetru. Od gostilne je dehnilo po kavi. Spovrnil se mu je Cankar. Otresel se je telesnega neugodja, vstajajočega mu iz mraza in je čustvoval pol pesniški pol razumarsko:

»Zdrav, brat Ivan! Ta skromni holm in ta krčma tu doli, to torej je bilo tvoje zadnje in najvišje osredje! Pa vsaj ta Rožnik, ki ga jaz šele danes prvokrat imam. Saj si bogat, Ivan, in sem le radoveden, kako bi taine-ovci v meni svojo trojico odkrili, svojo raso, svoj milje in svoj moment. Za pasmo, ki mi je bil oče potujčen Korošec, mati Notranjka in celo plemiška, za okolje: stara Ljubljana pred potresom, noč v sodih, župan Hribar in Ljubljana do Lundra in Adamiča, kavarna, Tivoli, slovstveni drugovi in petintridesetletno samstvo...«

Solnce, ki je ogrelo Zornika v zatišju, kamor se je bil stisnil pred burjo, mu je obudilo drugačno občutje.

»Iz krvi, ki je gorka, sem vendar! Ali res ne smem iskati še malo dlje? Če hočem biti do zadnjega iskren, kakor sem prej domislil, ali morem biti, dokler se ne poznam? Dokler ne vem, odkod? Samo mestno dete brez duše in značaja? Kar samó iz tuje lepote in književne modrosti? Kar nič iz elegike naših svetov, Prešerna, Gregorčiča, Medveda, Murna, Cankarja in Župančiča? Kar nič iz pesmi, ki je neka večna lascivnost in večna, sladka zasramljenost? Kar nič iz

pigmejskega herojstva naših življenj, ki jim ne Homer ne Swift vzrastla ne bosta? Nič iz te zemlje gorskih cerkvic, ki se jim svetinje že davno nič več ne obiskujejo, odkar je usahnila stara vera in stara molitev, nič iz zemlje mrtvih in uvelih legend? Nič vsaj iz rodoljubja našega, ko je bil vsak organist pesnik in vsak kaplan modroslovni in socialni pismouk? Nič celó iz svetlega našega demonstva, iz Golarjeve romantike in Pregljevega azazelstva, skratka iz hudiča našega, ki je kakor naša kletev v naši idiliki še sam nebeško idiličen postal...«

Še ko je tako mislil, je Zornik šel zlagoma proti gostilni. Prijetno teščega in lačnega se je čutil. Zajtrk mu je teknil. Kar opojen se je dvignil, da bi se vrnil v mesto. Ko pa je prišel spod Čada do tam, kjer je prej mislil na Globočnika in svoj pogovor z njim, mu je vstalo asociativno prečudno v spomin in spoznanje:

»Kaj se tlapim išoč, odkod, ko se imam vendar kakor na dlani? Iz vsega sem vendar: iz elegikov, iz pigmejstva, iz rodoljubja orglarcev in kaplanov, iz demonstva in azazelstva, iz hrepenenja lepe Vide, iz hudiča idiličnega... in najbolj sam iz sebe, iz maksime, kakor bi Globočnik dejal, ki je pozabljen stih iz uvele in mrtve legende, kdo bo vanjo verjel?«

Trudno vdano je trpel:

»Iz legende, ki morda vendar še ni popolnoma ugasnila, dokler še ena slovenska mati moli za sina, da bi jo nekoč iz vic jemal in tako zadostil za njene dekliške in zakonske grehe...«

Streslo ga je v mozeg in srce. Spomin na privid v zgodnji jutranji uri se mu je zbudil, mu razširil srce, da mu je sapa pohajala in je trpel živčno. V oči pa se mu je vtelesila znova sveta luč iz sanj.

»Mati!« je ljubil. »Kam, kod? Naj živi uvela legenda! Sin bo mater iz vic jemal. To je odslej mojega življenja vsa in edina maksima.«

Ni mislil, da bi dobesedno služil, postal ko grajski sin s Strmega gradu duhovnik, a občutil je sveto, mistično in resnično do dna...

Okoli dvanajstih je stopil v kavarno. Našel je Kregarja in Cvetrežnika. Moža sta se nekam neprijazno gledala.

»Čemu, prijatelja?« je vprašal Zornik. Kregar se je ozrl posmehljivo nanj, kakor da je čakal, ko bi smel udariti.

Častitam,« je dejal. »Tvoj sinočnji predlog je vendar obveljal. Kutar bo spravil nagrado.«

»Kakor smo v štirih pravilno in zrelo sklenili,« je zinil Cvetrežnik proti Kregarju in Zorniku, »in si, Tone, sam kriv, če nisi prišel pravi čas, ko smo ti sporočili.«

»Ali se mar sinoči nismo zedinili?«

»Formalno ne! Vprašaj Zlatopera, Sajeta ali pa tudi Globočnika.« »Globočnika,« se je zasmel Kregar strupeno. »Ali je bil sploh že trezen?«

»Ne, veš, prijatelj —,« je hotel ugovarjati Cvetrežnik. Kregar je zamahnil malomarno z roko, vstal in se obrnil zopet k Zorniku:

»Ali si že bral?«

»Kaj pa?« je vprašal Zornik široko strmeč Kregarju v oči, ki so sevale v nekaki prečudno zlostni zarji, hladne ko odsev s pločevinastega zrcala. Kregar je stegnil roko po neznatnem strokovno vzgojnem listu kraj sebe in ga ponudil Zorniku.

»Beri,« je dejal čutno vljudno in vendar zahrbtno, »a beri počasi, ker se ti utegne zaleteti. Želim dober tek.«

Vstal je, vzel površnik in klobuk pa šel. Cvetrežnik je zinil Zorniku nekaj besed za oproščenje, da ga niso obvestili glede potrebne ponovne seje, zadevajoče konkurenčni spis.

»Menda se strinjaš,« je dejal, »ki si sicer sam tako odločitev želel.« Zornik je pritrdil. Cvetrežnik je pomirjeno vstal, mu segel v roko in se poslovil:

»Nas je torej petero proti nemu. Slava in Bog!«

»No, in —?« se je hotela iz čudno trenutne objesti obuditi Zorniku neprirodna hudomušnost, da bi zaupal profesorju, kakšne vere so dijaki, ko pohajajo na Rožniku.

Strogo je postal šolnik, kakor da čaka.

»Zbogom,« je prikimal Zornik z rahlim nasmehom in odprl listič, ki mu ga je bil označil Kregar. Ni dolgo iskal. Kar nagonsko je našel članek, ki je bil naslovljen: »Ali blagovestnik, ali pa morda zvodnik?« Preletel je besedilo z očmi in spoznal, da se bavi spis z njegovim zadnjim romanom. Obrnil je list. Spis je bil podpisal P. Placid Požarelj...

»Mož, ki so ga, hvala Bogu, vendarle nagradili,« se je oveselil Zornik. Nato je začel brati počasi in mirno in sveto:

»Ali blagovestnik, ali pa morda zvodnik?« — — —

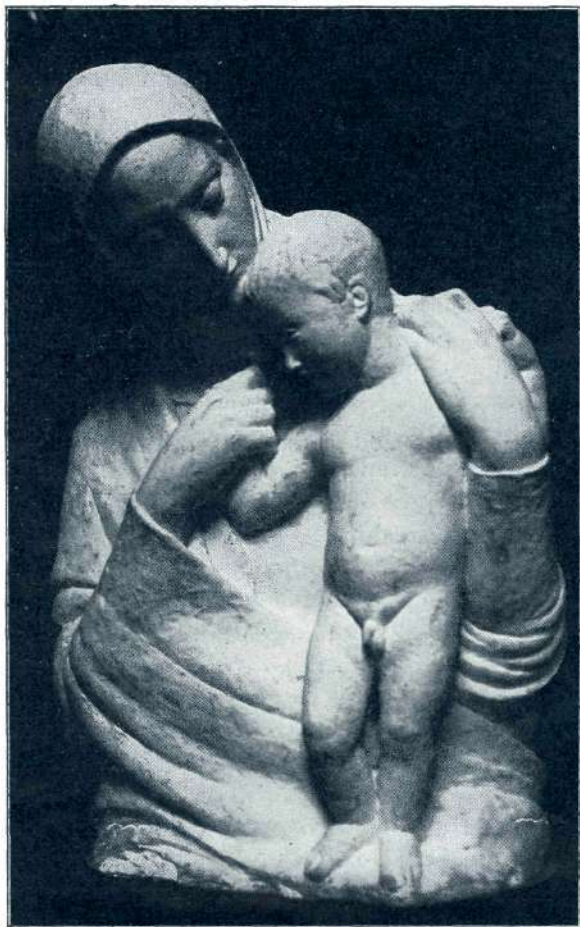
(Dalje)

DOMIN SVET

LETNIK 42

V LJUBLJANI, 15. MAJA 1929

ŠTEVILKA 5

PETER LOBODA: MADONA

USÁHLO VRELO

IVAN PREGELJ

4. »Ali blagovestnik ali pa morda zvodník?«

Ali blagovestnik ali pa morda zvodník?« je začel brati Zornik Požareljev sestavek vdano in verno, kakor da bere svoj lastni spis, ki ga je prejel iz tiskarne, že ko je popolnoma pozabil besedo in smisel. Imel je namreč občutek že kar ob prvih stavkih, da bere nekaj znanega, nekaj tega, kar je nekoč bral, morda celo sam pisal, a pozneje pozabil. Ne da bi si mogel to občutje takoj raz-

ložiti, je šel Zornik z nekako prijetno nepočakavnostjo za smerjo piševe miselnosti, zlasti pa nekake spisu svojstvene skladnje, ki je bila slog svoje vrste in je kar dehtela. Bila je ta beseda modrost nekakšne sladko umirjene, očetovsko tople dobrote. Bila je idilično prvotstvo slovenske pastirske poslanice in kritike, neposredna, zgovorna in jasna melodika Slomškove propovedi in Jeranove sodbe, prijetna po tej pietetni tradiciji, še bolj pa po pristnosti in domačnosti kar kipeče ljudskega izraza, ki je bohotno žuborel v neobrabljenih prilastkih, v zanosu starinsko slovesnega besednega reda, v neprisljennem in prirodno uporabljenem okrasju domače sinonimne asonančnosti. Mimo zanimanja za vsebino se je Zornik toplo ogrel že ob obliki spisa in čustvoval kot krasnoslovec in mož pesniškega okusa: »Pa to, bogme, je kultura! To je nekaj tistega, kar vsi pišoči zdaj iščemo in nikoli najti ne znamo. To poje in piše, je zvok, obris, barva in še nastroj. Ne, to je prvo javljenje naše, pristno naše duše iz naše misli za naše srce in naše uho; to je vstajenje od mrtvih, odkar je zamolknila naša proza z Vodnikom, Ravnikarjem, s Prešernovim pismom starišem in se šla po Levstiku in kmetavsu Jurčiču s Stritarjem do Cankarja kozmopolitično evropstvo igrat. Slovenska duša, bogme, pa vendar tudi veliki svet: Tomaž Akvinec, kakor če bi Kranjec bil, Avguštinove Izpovedi, kakor če bi jih po Sovretovem prevodu Pečjak poljudil, pesem tajnostno lepega Janeza od Križa, kakor bi jo Sardenko povedal, če bi jo bil pred dvajsetimi leti spoznal, kakor je žal ni spoznal. Saj tu je, bogami, celo afriško strastni Tertulijan, ki se mu v nas še noben podoben kladivar ni rodil; tu je Kempčan, prav zmerno in prav toliko, da včasi baročno zadahne iz spisa po osladnem in omlednem; tu so še Alban Stolz, Boštjan Brunner, Hansjakob in Meschler, Murétus, Bossuet, Ségneri Opekov in — za čudo — še silni Pascal.« V tistem trenutku pa se je beroči Zornik zavedel z nekakim toplim sočutjem, da se je vendar prehudó razvnel

v občudovanju Požareljevega sloga, pa se je z mirno prizanesljivostjo popravil: »Muretus, Ségneri, Brunner in Stolz, ti pač; to so klasična njegova knjižnica, in ker je secundum ordinem lector unius, Hoje za Kristusom namreč pozna, kar pozna; kar pa se je naučil mimo nas posvetnih, iz Tertulijana nima in iz Avgušтина tudi ne. Neposredno ne! Iz Škrabčevega Cvetja pač, in je že to, da bi rekel, kakor jaz vem, in pribil: dovolj! Škrabčevo zdravje ima, njegovo ribniško ljubezen, ki je Cankar kljub rumu in Rožniku ni čutil, Župančič prezrl in Breznik s svojo akademično in neplodno gluhoto gluščem oznanjal.« Zdajci pa je sodil Zornik že kar hladno, razumsko: ni obsojal, ni se boril; potrjeval je, a potrjeval z bridkostjo in žaljenim samoljubjem: »Kutar, kakor je dejal Kregar, a srečen in mož, kakor gre. Ve, kaj hoče, in zato zna, kako. Svojo spovednico ima: jezik in slovensko dušo mu odkriva; edini je, ki pri nas pristno sliši. Besede jec-ljajočega kesanja mu vro, le tega ni slišal in bi zato ne znal posneti, v kakšnih parentezah, anakolutih in elipsah nam pojejo strasti, ki k spovedi ne hodimo. Jasno piše, kakor mi drugi ne znamo. Zato ker verjame, ne, zato, ker kar vidi, ker še nikoli dvomil ni. Toplo piše, kakor mi drugi ne znamo. Zato ker ljubi, a še nikoli umazan ni bil. Polno pove, česar ne jaz ne Kregar ne znava. Zato ker vse ima, ki nikoli nič imeti, nič biti htel ni. Iz stotere šole, knjige in tradicije, iz stotere besedne komunalnosti je, pa ni ne začetniški ne neepigonski, kar smo drugi, ti iz Zarasture Nietzschejevega, ta iz Smrti Maeterlinckove, tu iz Swedenborga, tam iz Tolstega. Ob vseh nas, ki smo prav za prav res mrtvi in usehli studenci, zdrava in živa voda: noče žuboreti, a kar kipi; se ne zaveda svojega pisateljskega poslanstva, pa žene in cvete kakor semenski plod. Za veliko bolezen vse prave in zdrave umetnosti nič ne ve, ki gre po vseh nas drugih, da smo za njo zboleli, zbledeli in ohripeli, vsi poklicani in vsi namišljeni, vsi nepozvani in vsi priznani, za modernostjo, za umetniškim demimondstvom, ki mu je bolno bohemstvo, trudni snobizem, svobodno genijstvo, duhovna kretnja in duševni aristokratizem, skratka Vanitas vulgaris litterarica ime.«

V takih mislih in občutkih je bil Zornik prebral prvo stran članka, uvod. Tu se je stoprv začel jasneje zajemati za kritikovo

miselnost in sodbo, ki je govorila o romanu »Saši«. Hevristično, kakor se je bil navadil zadnje čase brati leposlovje pa tudi slovstveno esejistiko, je preletel Zornik ves nadaljnji spis bolj z duhom nego z očmi in je tako imel zdajci čudno pregledno, ostro povzeto vsebino članka vse od uvoda, ki ga je bil po svojem slogu prijetno prevzel, pa do konca, ki je strinjal miselni in načelni zadržaj nekam suho in po šolsko tematično in prav zato izzival, dražil kot nekakšna omledna, do studa obnavljana kadenca: »Kaj torej? Naj mar priznamo umetnino, ki po svojem predmetu boli, ker ni pravi? Naj priznamo delo, ki je po obliki morda popolno, a neskladno glede miselnosti? Spričo načela, da ni lepo, kar ni dobro, in da ni dobro, kar resnično ni? ...« Potem pa je govorilo zopet dobro, osvajajoče: »Kdor koli si torej, ki pišeš, lepote zajeti iščeš pa iz sebe in svojega najlepšega gledanja obličiš, to eno vеди! Ki, kar morda res sam vidiš, veruješ, ljubiš in moliš, pa že za neomejeno resnično in dobro proglašiš, preden si spričo Polnega od vekov svojo človeško omejenost občutil, ne bom že dejal, da grešiš, a v zmoti si! Modern si. Dvojna pa je zmota subjektivistova, ki si in ki nič za Polno od vekov, le za prazno besedo o vsečloveškem veš. Dvojna je zmota: ali nisi moder in vešč, in tedaj — omejen; ali pa si mlad in preprost, in tedaj — bolan... O pisatelju romana o Saši bomo rekli, da je bolan. Mrzličien je. Čudovito vidi v bolnem prividu. Kdo pa bo halucinacije za resnico oznanjal? In če bi oznanjal, zvodnik je bil. In četudi zvodnik, lep pa je v enem, vse naše ljubezni, vsega sočutja je vreden. Tam, kjer je resničen. Resničen pa je v izpovedi o svoji bolezni. Sladki bolnik, v Kristusu bratu brat! Kdo te bo ozdravil?« Zornik je povsile list s člankom in se zamislil: »Svetega pisma pa nisem bral. S čim me le osvaja ta pater, ki zna biti tudi kar neužitno sentimentalen? Kako ga morem mestoma priznati, kakor da je naši duši iz duše in dna, ki me že nekaj vrstic na to bije v obraz s cerkovnim kadilom, ki bi me, da sem Kregar, razjadilo do besnosti? Njegova miselnost! Ali je, ali ni? Poglejmo. Ne vem, ali je izvirno, kar je napisal v dnevniški obliki v »Saši«. Resnično pa je. Če je katera oblika modernemu romanu, epopeji moderne izpovedi, prikladna, prav gotovo

je najbolj neposredna pisemska ali pa dnevniška. In tudi to ni slabo opazil, da more biti prav ta oblika; če že ne popolnoma resničen pa vsaj nevidezno najbolj vesten izraz duše, ki se izpoveduje in zato najmočnejša in najbolj prikupna propovedna kretanja. Le kako je náto udaril! S sofizmom. »Saša« da je oblikovno močno delo, da pa je vsebinsko oporekljivo; da je »Saša« zato zvodljiv, prav ker je oblikovno omamen. Sem torej zločinski prav v tem, v čemer sem najboljši.« Občutek trpkega odpora je hotel zrasti Zorniku v dušo; za trenutek se mu je zarezal celo prezirljiv podsmeš ob ustnice. Pa se je takoj nato zavedel v nekakšno lepše prepričanje kakor pod sunkom tajnostno se zbujajoče vesti, nekake skrbi, da bi se mogel zadolžiti. »Mar sem Kregar, ki naj ga s kutarjem zmerjam? Mar nisem imel z veseljem njegove pesmi o Vidi? Ne! Nepošten in hudoben niti biti ne zna, kvečemu omejen.« In zdaj je videl Zornik čisto vsakdanje, mirno in brez strasti: »Preklete! Saj ni igrača, misliti dosledno in bogoslovci so prav tu močnejši mimo nas posvetnjakov. Ne pater, jaz sam sem bil domislil varljivo. Ne on, jaz sem omejen, ki sem ga krivo opsoval za sofista. Ni rekel, kakor sem zaključil jaz. Takó pač, da sem videl, kar sem vedel, v prividu, ki more biti meni samemu pač za razodetje, njemu ne, in mi zato želi, da bi se svoje mrzlice ovedel in spoznal, po njegovo, po zdravo in pravo, kakor veruje, upa in ljubi on sam.«

Tako se je sproščalo lagotno v Zorniku, da je segel zopet po članku in bral pazljivo mimo prvokrat. In ko je zopet bral, mu je govoril članek rahlo uneseno, zato pa prijetno domače in prijazno. Bilo mu je, kakor da bere po pismu starega znanca, prijatelja, po značaju svojega in po letih starejšega, ki ga pa prav malo vljudno priznava, zato pa tem očitneje spoštuje, kolikor ga sploh spoštovati more, ki ga le malo ume. In kakor pa takem svojstvenem in starejšem prijatelju, se je Zorniku tedaj zahotelo, da bi osebno spoznal tega patra Placida, za čigar ime do prejšnjega večera še nič slišal ni bil, pa je zdaj moža občutil, kakor da sta se spoznala že zdavna.

Kar živčno se je tedaj zlenil, ko mu je nekdo položil roko na rame. Globočnik je

stal ob njem in sedel. Vrgel je kar pogoltno dve šilci brinovca vase pa se nato poredno razbrbral.

»Za bolne lase, kakor zdaj za mačka po Brezniku ponavljam, ki on sam, ki ga nikoli nima, nikoli ne bo,« je čenčal. »Brez vse sreče to jutro pa ni bilo. Potegnil sem nekaj honorarja, otrok mi je okreval, žena počiva. Sajeta in Zlatopera sem tudi že udobrovoljil s svojo Kanoso, Kregarja pa kar povzdignil, ko sem mu natvezel, da sem po sinočnjem razhodu še strašne norčije počel, kar je sveto verjel. Tu zunaj pa sem pravkar še Cvetrežniku, no in —, šolsko cvetko utrgal, domačo nalogo za peto šolo ex tempore začrtal na naslov: Slovenec pravi rodoljubju mej ne stavi, še kadar kolne, rodu v dar! Hočeš, da ponovim? Nočeš? Si resen. Seveda. Si bral. A? Placida. Že veš, da smo mu nagrado prisodili? Veš. Prav. Kaj deš o članku?«

»Misijonski glasi,« je odgovoril brez posmeha Zornik, a neposredno in soglasno v dobro voljo Globočnikovo.

»Ne vem, kako misliš,« je rekel resno Globočnik, »a smeš mi verjeti, da bom povedal pošteno. Patra Placida poznam in cenim. Pred letom sem ga celó posetil. Zdaj ga ne bi več. Pa me prav umej. Zato, ker se ga nekam bojim. Kot loški špiritual Šimenc ima nekaj zdravniškega pogleda. Kar z obraza mi je bral krok dva dni nazaj. Prijetno mi ni bilo, umej! Dohtarju se še zaupaš, ampak zdravniku pa še spovedniku, brrr...«

Kakor da ga je zares zdriznilo, se je stresel in naročil še šilce dvojne pijače. Molče je strmел medtem Zornik predse. Potem je vprašal:

»Kdaj pa ga je moči poseetiti?«

»Placida?« je vprašal začudeno Globočnik, a se takoj sproščeno zasmejal: »Anti nisi turški? Saj ni mestna dama! Na porto stopi, pozvoni in povej, da bi rad govoril z njim. Imel ga boš. Te zanima zaradi nagrajenega spisa? E pa, zašto ne. Pozdravi ga še v mojem imenu. Fräulein deklica, plačal bi.«

Plačal je in vstal. Še odhajaje je brbljal:

»Popoldne pojdem spat. Če patra res obišeš in bi mene danes še kaj rad videl, ob šestih bom pri Kolóvrtarju. Tako je pač življenje. Post nubila nubila, dokler je kak groš odveč. Za sinoči pa nič ne zameri.

Najbolj kosmato si dajem briti za veliko-
nočno pokoro prav nazadnje. Zdi se mi,
da sem te strahovito moril. Ali si po moje
prej zinil o misijonskih glasih?»

»Nisem,« se je zasmel Zornik. Sedem
sto let stara pesem ljubljanskih zvonov je
udarila z višin kakor šum bronastih čebel.

»Pater Placid,« je pomislil Zornik, »in če
je to minuto izvedel, da so ga nagradili, to
minuto je vendar pokleknil pred svoje raz-
pelo, da bo molil. Ničemuren ni. To je vsa
njegova moč, to vrelo, ki ne usiha. Obiščem
ga.«

Ozrl se je za Globočnikom, pa je videl,
da je že odšel...

* * *

Popoldne okoli štirih se je zglasil na porti
in iskal, kje bi pozvonil. Pa je tedaj vprašal
nekdo vsakdanje hladno ob njem, kaj bi
rad. Zornik se je ozrl in imel pred seboj
samostanca v težki rjavi obleki. V polu-
mračni veži mu je sinilo naproti obličje, ki
ga je poznal medlo z nekaj srečanj na cesti:
toplo moško lice, brez slednje določne črte
ali izrazito svoje poteze, čisti lik pristne
samostanske frančiškanske tipike. Od nekd
in nekje prej je že imel Zornik ta lik, le
da je oni starejši, ki je pa tudi v resnici
bil priletnejšega moža obraz, le da je oni
obraz starejšega moža cenil Zornik kot
nekako narodno redkost in dragocenost:
obličje največjega Ribničana, širokoustega,
ko dete glupo skromnega patra Stanislava
Škrabca...

»Kaj želite, gospod?« je tedaj vprašal v
drugo in še manj vljudno samostanec, ki
je kakor Zornik sam čakal, da mu odpro.

»Ti si,« je občutil Zornik vedro in za-
trdno iz čudne slutnje, da mu je srečno
naključje pripomoglo do neprisiljeno uve-
denega obiska.

Povedal je svoje ime in da bi rad govoril
s patrom Placidom. Kar presenetilo pa ga
je, ko je odgovoril samostanec hladno, ne
da bi se bil kaj začudil ali, kakor je Zornik
pričakoval, ne da bi bil vsaj vljudno nekaj
presenečenja in veselega vzhičenja pokazal
ob nepričakovanem obiskovalcu. Trpko, po
gorenjsko in plemiško široko, kakor je
Finžgarju navada, je dejal:

»P. Placid. To sem pa jaz.«

Vratar je odprl vrata na široko.

»Prosim,« je tedaj pozval redovnik Zor-
nika, stopil mu na levo in ga molče sprevel
v svojo celico. Ko pa je zdajci zaprl vrata
za seboj, ali se je čudo zgodilo? Zornik je
zardel od ganotja. P. Placid je široko raz-
širil svoje roke v pozdrav, se široko zazibal
Zorniku naproti, ujel njegove roke v svoje,
zahlipal vidno od čudne vzhičenosti in
vzkliknil brezmejno hvaležno, prijateljsko,
vdano:

»Bog me je uslišal, prijatelj. Čakal sem
Vas!«

HREPENENJE

(Iz nove zbirke: Moje življenje)

VITAL VODUSEK

PESEM VETRU

Ti si kot ljubezen, ki je ne poznam,
in kot duša, ki me še ne vabi,
vendar zanjo lep pozdrav ti dam.

Zadnje valovanje si cvetlic,
ki si ona jih natrga zame,
ko zbudi jo hrepenenja klic.

Daj, vihar naj najin zid razruši,
da vse poti bodo razsvetljene,
da bo mogla duša bliže k duši.

Veter, zdaj se vrni do cvetlic,
če jih trga — toplo jih poljubi,
kot bi se dotaknil njenih lic.

BLIŽINA

O, kot bi čutil pot —

in njen korak: še pol v otroškem strahu
voljan kot steza po pomladnem mahu,
voljan kot roka, ki nam da dobrot.

Kot čutil bi, da bliže, bliže gre:
da kamen se na poti ji umakne,
da bele rože, če se jih dotakne,
o čudežni kraljici govore.

Zavel je veter.

V slutnji se okrene,
kot bi bil kdo za hrbtom.
A ga ni.

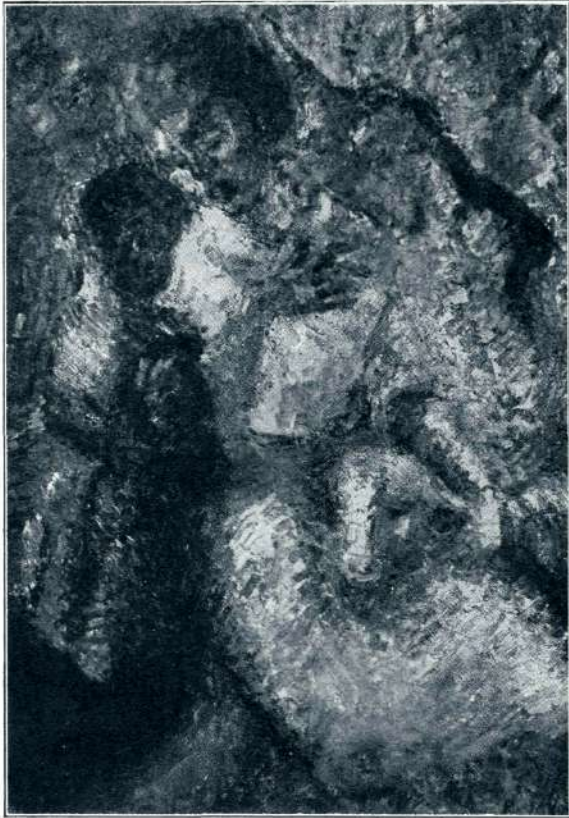
Le lučka tam od daleč zagori
in skrivoma se duša z domom sklene.

DOMIN SVET

LETNIK 42

V LJUBLJANI, 15. JUNIJA 1929

ŠTEVILKA 6

RIHARD JAKOPIČ: PRAVLJICA

USÁHLO VRELO

IVAN PREGELJ

5. »Kar misli, kar čuti, kar hoče dom!«...

Gospod, čakal sem Vas,« je ponovil oče Placid po zmislu in z odkritosrčno toploto svoje prve vzhičene pozdravne besede.

»Častiti,« je odvrnil Zornik in se vljudno nasmehnil; »da ste me pričakovali? In da sem prišel? Je-li to kaj čudnega? Saj ste me dovolj glasno klicali, kar dvakrat vabili in rotili, naj pridem. Z oceno, mislim, o blagovestju in zvodništvu v mojih spisih, pa še z romanom svojim o bridki zvezdi, ki bo vse vrelce otrovala. Takó je, častiti. Oboje sem bral, Vas slišal in sem tu.«

Kakor nekaka mistična groza je spreletela redovnika. Oči so mu zasijale v nepoznano globokem ognju. Roke je sklenil za molitev, ustne so mu nemo gibale. Ko je spregovoril, mu je bil glas hripav.

»Če je to res, kar ste zdaj povedali,« je dejal plaho, dvomeče. A že mu je šla beseda verno kakor v propovedi:

»Verjamem. Kako neki bi moglo drugače biti! Klical sem Vas, klical, pričakoval in prizval. Ne sicer z oceno, kakor prevredno moje brbljanje imenujete, ki je nisem prav gotovo pisal za Vas, nego zgolj nekam ničemurno ad usum delphini; tudi z romanom ne, ki nisem mogel vedeti, da ga boste sploh kdaj brali in ste ga — da se čudim, kako, — vendar spoznali. Klical, dragi, cenjeni gospod umetnik, pa sem Vas, od prve Vaše vrstice, ki sem jo bral, vsak dan v ljubezni svojih mašnih daritev, v svojih molitvah. Glejte, in zdaj ste tu, in Bog ve, in smejte se mi, redovniku; jaz hočem, jaz verjamem, jaz imam svoj novi čudež. Bog, ki je moja molitev umel, Bog sam Vam je mimo mojega hotenja po mojih neznatnih spiskih pokazal pot v ta moj stan...«

Prestal je za trenutek s svojo propovedniško vzhičeno besedo, mislil in našel vljudno, nevsiljivo in manj misijonarsko kretnjo:

»— v ta moj stan, k duhovnemu prijatelju, ki se divi Vaši umetnosti in Vam želi po svoje vsega najboljšega, sreče v življenju, blagoslova pri delu in najglobljega spoznanja, ki drugi o njem le jecljati znamo, prazno razpravljati, nikoli pa s polno sliko polno dojemati.«

S čudno neskladnimi občutki je poslušal Zornik redovnika.

»Govori slabše, kakor pa piše,« je sodil dokaj bridko; »nima lastne, nima prirodne kretnje. Šolsko stanovski je, pridižnica in vzgojno govorništvo ga je spridilo. Ko piše, se motri kritično, ko govori, ne najde iz manire. Prelagotno mu je misijonariti in je res misijonaril. Pa šele prav preden je dogovoril, se je tega zavedel in se spomnil, da tak način govorjenja pa meni naproti in pri

tej priliki ni na mestu. Čuj, saj je hotel kar na lepem in kaj spretno popraviti s posvetnjaško, zgolj vljudno besedo, a je zdajci zopet samega sebe izgubil, da mi želi najglobljega spoznanja, ki mimo mene drugi o njem le jecljati znajo... Fej, kakšna omledna, hiperbolična pohvala!»

Kakor pa je Zornik dojemal mimo tega neprijetnega v redovnikovi besedi, je bilo prijazneje. Ni mu prijalo, a je prepričevalo. Čutil je zmisel redovnikovih besed za trpko skladen z okoljem, s telesnostjo, s kretnjo, z obrazom, s stanom in odelom menihovim. Videl je moža, kako je bolešno tipičen, svetnjaški in svetniški, šolski in prirodni, ta svet in posebljena sanja očakovskih anahoretov, Slovence in kozmopolit evangelija Frančiškovega, sam ves nastroj v nastroju samostanske celice, ki je svet zase in vendar vsakdanjost v vsakdanjosti, kubičen prostor nekje nad ljubljanskim Marijinim trgom, ki vanj preglušljivo lajanje avtomobilov bije in ponoči razgreta beseda glasnih ljubljanskih po poli literatov in kritikov, stopivših iz unionske kavarne...

»Ves to in ves tak, kakor govori.« je doumel: »v eni sapi oznanja svojo vero v nov čudež pa golči banalno z nevšečno napravljenim poklonom.«

Ni imel časa, da bi šel lagotno za mislijo, ki se mu je ta trenutek sprožila v umu, za nekakšnim katehizemsko ostro opredeljenim vprašanjem:

»Ali je potemtakem v tem neprirodnem, ki pač je in mora biti, ali je v tem tista stena, ki nas posvetnjake loči od duhovskih, da je, kakor da se mi njih in se oni nas boje? Ali je v tem tisto tuje, da jih, če jih osebno poznamo in cenimo, kot svečnikov imeti ne moremo, in da so nam, če jih kot svečeniške ljubimo, kot ljudje, bolj tuji, pa četudi so nam rodni bratje, kot mrtvi Quaglijev David v stolnici?«

Trudno, dasi vljudno je tedaj našel nekakšno vsakdanjo besedo in povedal mirno, kaj in kako je z njegovim posetom. Da je pred dobrimi dvanajstimi urami prvokrat izvedel za redovnikovo ime, da je prisostvoval seji, ki je nagradila spis o usahljih studentih in kako se ga je dojmila mlada, doslej še neznana umetnija. Kako je na to imel to jutro svoje vrste privid, ki o njem ne bo pripovedoval, ki pa ga je napolnil do vrha z občutjem nepoznanega mu hrepenenja, da

bi nekaj neskončno lepega v sebi utelesil, izrazil na nov način, se spopolnil v višine, ki jih komaj sluti... Kako ga je nato opozoril neki slovstveni znanec na Požareljev članek, kako je spis bral, prebral, umel, umel morda po svoje in nato kar moral priti in videti človeka, ki je v njem zaslutil prijatelja, sorodno dušo, kakor bo ponovil Meška in Meškove in kako mu, da po pravici pove, častiti oče Placidus manj prija, kakor pa nepoznani pisec, ki mu bodo odborniki pri »Misli« zdaj zdaj sporočili, da so mu nagrado priznali kljub in ne glede na nekatere zlasti miselno nedozorele, atavistično reakcionarne stavke, o katerih meni jury, da bi jih nadobudni novi slovstvenik svojemu slovesu v prid utegnil popraviti, izpustiti ali pa vsaj zrelo zabrisati...

Sam sebe vesel, ko je videl, kako se mu je beseda razvezala iz vljudne mirnosti v rahlo parodistiko, je Zornik dogovoril:

»Takó, častiti, in zdaj, da z najnovejšim našim stilizmom povem, zdaj Vas imam, kjer sem Vas imeti hotel. Pustiva čudež in privid! Če Vam časa ne kradem, tu sem za kratek pomenek. O čem? O vsem! Prijatelj Vam hočem biti. Sem že, le navaditi se Vam moram.«

»Hvala, hvala Vam,« ga je z vzklikom prekinil redovnik.

»Kaj lepega, častiti,« je vzrastel Zornik rahlo živčno, »a brez rož in retorike, rajši podsmehljivo, kakor pa tegobno hvaleče. Hočete?«

»Hočem,« je odgovoril menih še vedno slovesno, a lagotneje. »Kaj lepega! O, kaj res lepega.«

»A ne metafizičnega,« je svaril Zornik. Redovnik ga ni slišal. Še globlje kakor prej so se mu odprle oči v prečudni sreči. Zornik je videl:

»Le komu pa za kaj je neki tako srečno hvaležen,« se je vprašal in čudil.

»Kaj lepega!« se je tedaj redovnik kakor predramil in navajal po župančiču iz najglobljih pljuč, kakor iz srede samega srca:

»Kaj lepega! Kar misli, kar čuti, kar hoče dom...«

»Kar hoče dom,« je ponovil vdano Zornik in srce se mu je bolno razširilo. Stoprv je zagledal bridki božji lik na steni. Zmedeno je iskal, ali ni za razpelom zataknjen bič. Iskal je redovniku v lice. Z medlim nasme-

hom je prikimal menih in se prekrizal. S trga od spodaj je zalajal avto.

»Njegov bič.« se je ogrelo srce v Zorniku. »Vse je zavrgel, kar je zunaj. Pa smo posvetni tako nestrpni, da mu še rože in retoriko očitamo.«

Sam ni vedel, kako se mu je vzelo na ustnice in je zdajci dejal:

»Kaj lepega! Kar hoče — Bog!«

* * *

Ko je beležil Zornik po sestanku s p. Placidom misel in smer tistega pomenka, sam ni več ločil, vkoliko piše svoj lastni nazor in vkoliko podaja redovnikov govor. Kakor Goetheju in Schillerju v Ksenijih se je bilo tudi njemu pomešalo dvoje gledanj in dvoje osebnosti v spis enotnega izraza, v aforistiko bežno zajetih dognanj, ostro začrtanih odlomkov, prav tako uležanih in ulagojenih glede podsmehljivosti in rezke soditeljnosti, kakor gledé slovesne paradoksnosti in aksiomno izraženega problematizma. Že ko je pisal, je sicer čutil, da beleži po resnici, a da se sintetično ubrati ne more. Ko je pa vzel zapiske nekaj dni pozneje v roko, ga je obšla kar telesno bolečina ob beležkah.

Takole je bil zapisal in je zdaj s studom bral:

»Ta Župančičeva pesem 'Na Bledu'! Saj je menda najlepše, kar je sploh kdaj Oton zapisal. Nikjer ni bolj pristrčen, nikdar tako dober, čist in domač. Saj je vsa pesem kakor čudovit simbol nekake vélike naše Kadence, ki je vse svoje, kar boli, v božjo dlan položila, da bi vsaj pred Bogom pozabljeno ne biló. Pa se ob prav tej pesmi nismo ovedeli in je moral šele Grafenauer v mrtvi šolski čitanki to odo poljuditi.«

»Mar ni Župančič temu sam kriv? Do zadnjega je to lepotino kril. Kot estet mendá, ki je čutil, da je nekaj verzov v pesmi poteklo brez stika.«

»Dejal bi, da je bil pesmi krivičen bolj iz nekakega svojega bolnega snobizma. Snobstvo sicer mora biti tudi pri nas, kakor je morala biti romantična ironija. Župančičeva kretnja pa ni lepa. Prirodna ni, ni naša. In če se bo še bolj trudil, da bi prepričal, kako ga je sram, da je nekoč molil, verjel mu ne bom. Iz srca bi ga sicer moral vreči, med površneže urediti in mu bridko soditi, da je učitelja Verlaine-a zatajil, ki je kot Francoz in ubit bohem vendar od srca molil.«

RIHARD JAKOPIČ: VEČER NA SAVI

»Župančičeva kretnja! Lepo ste rekli in dobro. Saj v resnici boli. Preočitna je kot nekakšna akademična ničemurnost: noče reči, da verjame, in se boji pribiti, da noče vere Boga. Pa že mora biti tako; najmočnejši besedniki, kadar učijo lepo, ničesar povedati nočejo. Naš Oton, hvala Bogu, stokrat je mimo nekaj kratki veliko povedal, in kar je še več, noben prazen vetrnjak ni, noben Victor Hugo.«

»Kaj pa, če mu vedno dano ni bilo, da bi povedal? So časi ali sezone, ki bi jih mrtve imenoval. Nimajo pesmi. Upre se, kakor se celó molitev pa še bolj svetemu redovniku. Ali ne sodite, da je Župančič kot pesnik zamolknil za vedno, usahnil kot vrelo?«

»Ne sodim, dokler dokazati ne morem. Vprašujem pa. Ali je usahnil Prešeren? Da je Gregorčič, vem. In glede Aškerca, če bi še živel, kako naj povem? Glede živih, dejal bom za Govekarja in šorlija, da sta utihnila, odložila pero, ne da sta usahnila. Vsak čas bi se mogla spet oglasiti in se Govekar oglašá. Oglašá, vreje ne, kjer nikoli vrelo ni bil, obnavlja, odjekuje ob tem, kar je bil in kakor je že povedal. Te vrste jalovina ni namreč neozdravljiva. Le mrličev ne obudiš v življenje. In prav je tako, zakaj sveti so mrlič, noben gnoj, kakor more biti mrhovina.«

»Kako je tedaj s Cankarjem? Ali je bil le ploden, ali pa je vso dušo izpeval? Je-li usahnil ali utihnil?«

»Umril je z zadnjo lepoto, ki je bila še v njem. Bil je mrlič, ko je ugasnila njegova zadnja mladost. Imel je malo, a branil je do konca in ohranil.«

»Kakor Tavčar v 'Cvetju'.«

»Podobno kakor Tavčar v 'Cvetju' in po kritiku, Bog mu ne sodi, še v 'Visoški kroniki'. Ta Poljanec se je ogrel za zadnjo pesem po svoje. Pogledal je po dvajsetih ali kar tridesetih letih grdega političnega prerekanja nazaj v svoj loški Eden, molil zopet, se izpovedal in spravil z ljudmi in preteklostjo, kakor to delajo stari ljudje, ki so že kar od začetka polno živeli. To niso ne Murn ne Cankar, da o Ketteju, kaj bi še bil, ne sodim; to so duhovni aristokratje, Goethe, Björnson in Tolsti, človečanstva sintetične veličine, heroji mimo časovne boli, zdravi od rojstva in jedra do zadnjega...«

»Čutim in priznam. Še njihova senilnost je vrlina in mlada ocena živi od nje. Njihova modrost, mislim, in periodični slog. Takšna celotnost, tolika zdrava totaliteta Tavčar ni bil. Prej Cankar, ta genij, ki ni dorastel, to dete svojega bolnega dvajsetletja in fatalizma znad Vrhniko, glasnik ene izmed naših mrtvih sezon. Totaliteta brez okolja in brez momentov, ki kot silno zunanje doživetje oplajajo in dvigajo, tujec med svojimi, ki so ga bičali, kronali, križali in v grob položili, da bo še enkrat in še iz njega njegov duh v mrtve sezone vstajal, bičal, kronal in križal.«

»O momentu oplajanja govoriga. O Župančiču, ki je edini veliki naš stvaritelj politične pesmi. Ali ne smemo upati, da vstane zanj véliki slovenski dogodek, da bo ob njem našel, glasnik nas vseh, občutje nas vseh za besedo, ki je še nad Našo?«

»Ne verjamem več v take dogodke pri nas. Imamo Mirje in prezidavo Ljubljane, Galerijo in Zoo. Tiste Golgote, ki smo jo že doživeli, in kar je oplodila, nobena višja naša boleost prerasti ne more. Mimo jugoslovenskega herojstva srbskih čet pa ne Župančič ne ves ta rod nič slovesnejšega čakal ne bo. Če je torej naši duhovnosti kje preropenje, možno je le takó, kakor je bilo Cankarju. Iz osebnega trpljenja, iz zorjenja lastne duše. Iz razodetja, ki se mora spočeti v taki pesniški duši. Iskanje za tem razodetjem, za prvotnim od vekov v nas, po naravi, Bogu in vsem našem etosu pa je dolžnost nas vseh, ki hočemo po Bogu v umetnosti služiti domovini kot svečeniki. Zavestno se moramo zavedati vsako uro svojega poslanstva. Zavedati se moramo, kako bi se zavedeli

kot vse in eno. Za ta novi čudež v nas, da bi nas Bog usposobil! In unendlich liebevoller Hingabe an unser erkanntes Wesentliches von Anfang an und von Grund auf müssen wir aufgehen! Pa je temu še tako daleč, dokler znamo vse abstraktno točno in jasno povedati samo — po nemško.«

»Ali udarjate po akademiku, ki se je poslovenil celo v priimku?«

»Ne bijem nikogar. Le da hudiča pri jedru pograbilim, slovenčim po Goetheju in vprašam: Kaj pa je naše najbolj bistveno?«

»Naše slovenstvo vendar! Da za prvo spoznamo, kaj smo. Mar vemo? Da smo najmanjši narod na svetu, a da je prav v tem vsa naša usoda in pot. Smo majhni namreč, pa moremo med vsemi velikimi edini biti, kar vsi ti večji nikoli postati ne morejo. Dano nam je po vseh prirodnih zakonih, ki v njih venomer božjo modrost občudujemo, dano nam je, da moremo biti E n o. Eno biti pa se pravi biti prvoten, srečen, božji in večni. Najbolj čista totaliteta. Kdor je to, je pa tudi nujen. Svoj veliki poklic vršimo v družini velikih; neznaten organ smo v drobovju. Šele, ko so ga izrezali kot nepotreben, sprevidijo zdravniki njegovo vrednost ob motnjavah v vsem telesu.«

»In vendar vprašujem z zdravniki in s skrbjo, kaj je to Eno, ki naj bi bili. Ali pa smo že? Eno v zemlji, ki jo v desetih letih do zadnje parcele obhodiš, eno v času, ki se dovoljno o njem iz Grudnove in Malove zgodovine poučiš. Svet ob Savi in sto pedi preko Karavank do Drave, Zilje in Gline, svet ob Muri na vzhodu pa zopet sto pedi na zapadu za Póreznom in Hrušico do Soče in Adrije. Saj to in še več že vsi vemo. Povedal je Župančič: da smo do zvezd in usode, ki se je kot pesem utelesila v njem. Povedal je Cankar: da je to Eno v prazniku naših slovesno preodetih duš. Povedalo je domačinstvo: očak Finžgar z gorenjstvom, Juš s šempetrstvom, Tolminci in Malešičevo belokranjsko Prekmurje, Jalenova Zelenica in sladkavi Savinšek, trpko Gadje gnezdo, tiha in bolna Gradnikova klimatičnost, Likovič, ki je folklorna kultura brez zemlje, nova smer in tradicija: Laščan Levstik, rapsod Jurčič, Hinko Dolenc, Tavčar in Kersnik...«

»Povedali so in oznanili. Doživeli do dna niso. Tako doživeli namreč, kakor človek na svetu najbolj skrivnostno doživi. B o ž j o

milost namreč! Saj si veren od mladih nog in veš po nauku in katekizmu. A kdaj in kako doživiš? Jaz vem zase! Življenje mi je prelomil tisti trenutek. Tako bodi tudi s tem doživetjem.«

»Previsoko zame. A se šalim in pritrdim, da je res. Če bi bil namreč doživel Finžgar, kakor je zvest, svoj grunt s koreninami do peklà, fajmošter na Trnovem, ki svoj svet v najem daje. Če bi bil Župančič spoznal, — pa ne govorimo o njem! Če bi bil Pregelj, ki zameriti ne zna, do konca ljubil, kakor ni, ko je Tolmince v istrske opanke in gorenjske škornje obul...«

»Tako in podobno. Kraigher je Notranjec, pa je štajersko primico doživel. Le kako, bi vprašal z Grafenauerjem. Povprečnost vse in plemenito diletantstvo. Služimo, a ne kot duhovni, le kot dninarji, galjoti in biriči, mežnarimo. Vsak svojemu gospodarju smo zvesti: ta Zvonu, ti Domu in svetu, on Mohorjevi in včasih še Vódnikovi družbi. Iz povprečnosti našega zunanjega življenja za novo povprečnost. Le iz dna, iz Enega, iz vsega nikdar, iz Vrela, da bi vsi iz njega zajemali in se krepili. Zató pa kolnem in blagoslavljam: imamo umetnike in nimamo umetnosti. Smo in nismo. Ne sodimo, le po Brandesu obnavljamo, ne doživljamo, le po Verhaerenu se pačimo, ne ljubimo, le po čitalniško in po lojalno deklamiramo. Vodnik je menda govoril, da bi bili oko v Evropi. Ponovil bom: otroško oko vsega zapada smo, pa se ne poznamo. Otroško oko! Njegov svet ni velik, pa je ves, ni čudovit, pa je prvoten, ni splošen, pa je čist. Mar je bila totaliteta lepe srednjeveške Evrope velikost? Globina in preprostost je bila, ena vera, eno upanje in ena ljubezen. Eno spoznanje v vseh za vse. Luther, ki je to celotnost zavrnil, svoj narod je ubil, srečo nemško od nekdanj v vse čase pozdaj...«

»Ne misijonariva. Vera je umrla.«

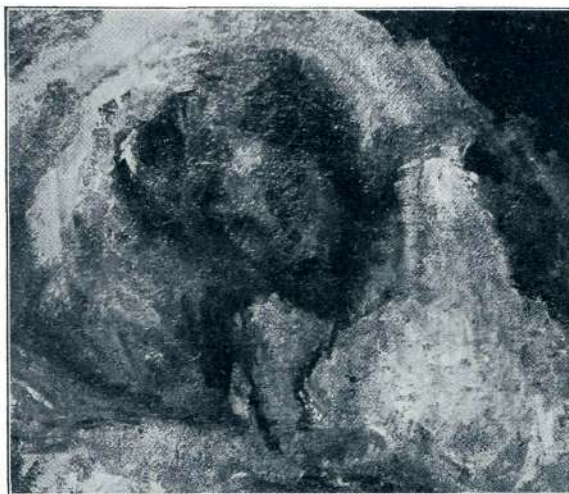
»V otrocih ne, ki se vsega vesele in upajo.«

»Mar da res vidijo in vejo? Kar misli, kar hoče — Bog?«

* * *

Tako je bral in obnovil Zornik svoj zapisek.

»Ali nisva bila trezna?« je vprašal in začel trgati list za listom. In potem se je dvignil do dna bolan, nemiren, nervozen.

RIHARD JAKOPIČ: SPEČA

»Saj ni moja, saj je le patrova norčavost! Da bodi umetnost darovanje pred Bogom samim? Koliko zanesenjaštvo, kolika ničemurnost! Bog s patrom. Verjamem, da je bil iskren, umeti ga ne morem. In zato; obiskal ga ne bom več.«

Tako je domislil. Kar nič več ni vedel, da bi iskal za tistim tretjim med dvema, za tujim, ki loči posvetnjaka od duhovnega...

Prav tisto uro pa, ko se je tako primerilo Zorniku, je segel p. Placid kakor pod dojmom novega čudeža po svetem pismu, odprl in bral:

»Žalujem po tebi, moj brat Jonatan. Ti prelepi in ljubeznivejši kot ženska ljubezen.«

Redovnik se je vprašal: »Mar sem David, da bom moral svojemu Jonatanu naricati na grob? Kako se mi je razodelo? Za znamenje? Da bo morda on mene v pesmi o Loku oplakoval in veličal? Meni ali njemu? Komu velja prvemu?«

Menih se je ozrl vdano na razpelo, sklenil roke in molil:

»Kar misliš, kar hočeš, moj Bog!« — — —

Z ulice mu je zalajal avto in skoraj prevpil zvon s samostanskega hodnika, ki je zval k redovni molitvi. V melodičnost Župančičeve pesmi odet je vstal redovnik, da bi šel služiti svojemu Bogu, k vrelu vse sreče in moči:

»Kar misli, kar čuti, kar hoče dom...«

Bil je srečen... Kakor Asiški se je bil po prvi mrtvi prenovil v drugi, v duhovni mladosti. Ta pa ne umira in ne usiha do zadnjega, do pesmi, ko odhajamo v Nedopovedljivo od začetka do zadnjega...

DOMIN SVET

LETNIK 42

V LJUBLJANI, 15. SEPTEMBRA 1929

ŠTEVILKA 7

LOVIS CORINTH: ABUNDANTIA (1915)

USÁHLO VRELO

IVAN PREGELJ

6. V operi

Sobotnega dne pred prvo adventno nedeljo je bil Zornik v operi. Ni je redno obiskoval, včasih pa je zahrepenel z bolno slo, da bi se z glasbo opojil, ki se ni znal z alkoholom ne telesno živčno ne duševno omamljati, ker se spričo svojega rahlega zdravja ni smel. Z bridkim podsmehom je včasih sam govoril in sodil o tej svoji posebnosti kakor o nekakšnem svojem »atavizmu«. Prav podobno nujno, pò d e v a n o, kakor se je izražal, je »segal po svojem najljubšem opojilu«, po Wagnerju. Igro o »letečem Holandcu«, ki so jo tisti večer igrali v Ljubljani, je imel dotlej že dvakrat: z Dunaja v akademskih letih kot prvo opero svojo predstavo sploh, poslej pa še iz Gradca. Dunaj in Gradec sta bila dolga leta za njim; pa je bil vendar ohranil

v izrazito živem spominu vtise, ki jih je bil doživel pri prvem in pri drugem gledanju. Mimo tega, da se je neprestano zavedal, kako se ga ni dojmila poslej nobena ne glasbeno odrska ne besedno teatarska umetnina jače, je poznal celó, kakor da je šele pred tedni doživel, kar slučajnostne in močno neznatne okoliščine, v katerih je bil pri uprizoritvah navzočen. Mogel je ob tem opoživljati v sebi vse svoje tedanje občutje in živo obujati davno ugasli nastroj. Pristni impresionalno prvotni doživljaj se mu je bil v letih pokrile z rahlim nadihom, nekakšno duhovno patino, da je nehote svoje doživetje doživljal v spominih bolj in več kot osebno, mu prisojal neki globlji in usodnejši pomen. Uprizoritev v dunajski dvorni operi je imel z galerijskega stojišča. Videti ni bilo ne mnogo ne jasno, pa je užil igro drugače. Stal je utesnjen med množico nekakih glasbo-ljubov, samih mladih, afektiranih ljudi. Vsak drugi je imel klavirski izvleček s seboj. Ne da bi bil nevljuden ali celó nevzgojén, je mogel Zornik gledati preko ramena napeto stanovski plavolaski pred seboj v glaske in partituro. Po tem, kako je dekle obračalo liste, je našel, ne da bi se kaj hudo trudil, kako je brati glasbeno besedilo. V globeli nizko pred njim je šumel orkester. Zornik je strmél zadivljeno. Z ušesi je lovil zamahujoči vihar kipečih sozvočij z odra, z očmi pa se je isti čas lovil za mrtvimi znaki teh viharjev in glasovnih slapov. Bil je z vsemi živci in vsem čuvstvom sredi v orgijah harmoničnega toka, pa je mogel kakor s kompasom ob partituri proučevati, kam in kako ženó valovi in ruje struja. Če je le za trenutek dvignil oči z berila na oder, že je bila igra požrla strahotno naglo po dve in tri liste besedila. Zornik je nehote občudoval plavolasko, kako so ji igrali prsti, kako je kar drhtela, da bi pisemsko zajela do zadnje natankosti igro v svojem besedilu. Slišal jo je celó nekaj krati, kako je zdaj pa zdaj vzkliknila v čudni sreči in sli. Ti vzkliki so ga strašno dramili, zavidal jih je dekletu. Umel jih še po dolgih letih ni; le

nekam sorodni so se mu zdeli klicem vzbesnele ženske krvi, ko vreje vezano sproščena v lasti pod moško močjó. Iz teh vzklikov se je bila ustvarila tedaj nekakšna sorodnost med njim in plavolasim dekletom. »Čudovito!« je bil vzklil bolj vljudno, nego resnično zanesen. Dekle se je sunkoma ozrlo in rekla napeto: »Göttlich!« Zornika je postalo nerodno sram. Ni potrdil. Zagledal se je mrzlo na oder. Bilo je v drugem dejanju. Dekleta so bila odpela tisto čudovito onomatopoezijo vrtečih se kolóvratov. V igri je bajala ekspozicija o zgodbi nesrečnega kapitana, ki blodi po morju in išče vsakih sto let odkletbe. Junakinja v igri je izpovedovala svoje veliko sočutje in usmiljenje do nesrečnega moža, čigar slika je visela v sobi. Vsa čista, deviška, otroška in heroična je kipela svoji usodi naproti, se obljubljala za žrtev in odkletje. Zornik ni bil vajej odra. Zdajci ga je streslo do mozga. Slika na steni s črnobradim, mitično lepim moškim obrazom je trenutno — živela. Zornik je pritajeno vzklil. Zdaj je on vzdramil plavolasko, da se je ozrla. Kar nič stanovsko napeto, prav prijazno in sočutno je rekla: »Gelt! Das geht einem auf die Nerven!« Zopet je bilo Zornika sram in se je delal, kakor da ni slišal. Jezno je stresla deklica z glavo. Zornik jo je malo zatem slišal, kako je pripomnila sosedu na levi, ki je bil očitno vljudnejši: »Erwachsen, aber naiv. Direkt aus der Provinz zugereist. Bi rada vedela, če ni prvokrat v gledišču.« »Bestimmt,« je potrdil moški, pogledal po Zorniku, se nagnil plavolaski k ušesu in povedal: »Stavil bi, da ne ume ne besede; so ein Krowote von Ungarn her.« Zornik se je umaknil v ozadje. Ni šel, a od igre poslej ni imel nič več. Kolikor je po tistem prizoru vedel o igri, je videl v Gradcu. Tam je prisostvoval igri dobrih pet let pozneje v parterju. Kar ustrašil se je bil, ko je opazil tik, preden se je igra začela, da sedi ob njem ženska, čudovito podobna oni na Dunaju. Pa je kmalu nato ugotovil, da ta sosedá vsaj po čudi ne sliči zoprnici iz dunajske opere, temveč da je sladko trpna, mirna ženska, »mrzla« morda, kakor jo je hvaležno pomiloval iz čudno prebujenega sočutja vso tisto noč, ko do jutra ni zaspal. V takó poudarjenem nastroju je tedaj doživel Wagnerjevo igro v Gradcu. Do zadnje lepote in do zadnjega umetniškega odtenka se mu je odkrila umetnina. Pa jo je imel še v vonju in ob-

čutju neskončno blažilne zavesti, da je neka tajna sorodnost med njim in legendo, ki se je razmotavala na odru, da je vez in sorodstvo med njegovo dušo, genijem na odru in še tiho trpno žensko, ki mu je hladna sedela ob strani. V tisti uri se je bilo prvokrat v njem prebudilo hrepenenje, da bi še sam in na podoben način in s še stopnjevano silo vzobličil kaj tako trpko lepega, kakor je žrtev Holandčeve neveste. V tisti uri je, tudi že imel osnutek za svojo prvo novelico, ki jo je krstil za »Rožo pasijonko«. Spričo naše površne kritike mu dotlej nihče ni bil povedal, da se mu je v vseh njegovih poznejših spisih spovračal ta motiv, se globil, ponzarjal in zorel. Tudi on sam še to uro, ko je šel tretjič gledat Wagnerjevo romantiko, ni tega vedel jasno. Slutil pa je, občutil motno, da življenjsko in umetniško zori prav temu svojemu osrednjemu motivu naproti, da mu vstaja od daleč spoznanje, ki bo dalo videti polno in jasno. Slutil je, da bo našel v tem spoznanju svoje dopolnjenje, svojo usodo; občutil je podzavestno, da hodi že dolgo in nekam nujno samó za tem nepoznanim ves in neprestani nemir njegovega duhovnega, srčnega in umskega iskanja. Odtod nova bridkost vsak dan in vsako uro znova, da še ni zajel polno, da ne ve, doklej naj še išče, čaka in trpi: morda le še nekaj ur, morda leto dni, dve leti; morda do zadnje minute, ko se mu bo zadnja kaplja žive krvi utrnila iz srca...

Tisti trenutek, ko se je dvignil Zornik zdoma na pot k ljubljanski predstavi, je hotel nekam slutiti s tiho grozo, da bi mu ne bil ljub ta veliki trenutek, to doživetje, ki naj bi prišlo kakor pride spoznanje milosti božje, če bi mu napočil to uro. Zdelo se mu je, da še ni pripravljen nanj.

»Naj odkrivam stopnjema,« je hotel zató. »Nocoj naj grem, da se opijem, kakor sem dejal, in ne da bi do konca doumel. Daleč že takó nisem več. Kakor na dlani vidim namreč, da ga ni predmeta, ki bi umetniško oblikovanje bolj zaslužil mimo tega, da nedolžni zadósti s svojo žrtvijo za krivega, pa četudi je taka domisljica bolj romantična, nego realna, bolj le vzgojno lepa, nego v življenju mogoča in izpričana.«

Mrzla in megljena noč, ki je zoprno rosila in močila z južnim snegom, je sicer Zorniku pretrgala rast te lepe misli; vendar pa se je jasno ovedel slabega vremena in poti po

mokrem šele v gledališki veži, ko je videl vlago drugim na obleki. Vse do tu ga je pospremlilo spoznanje iz razmišljanja, kakó je navsezadnje za polno umetnino mimo vsega poznejšega vendarle najvažnejši prvi osnutek, nekak čudežno se spočenjajoči domislek, ki kot tematična aksiomnost vsebuje že apriorno vse tisto, iz česar se poslej gradi sinteza v umetnini, ideja prikazane lepote.

Ko pa je bil zdajci v gledališki dvorani sami, ga je na mah prevzel nastroj te naše nekaj vsakdanje domačnosti: ljubljansko filistrstvo, noblesa še nedorastlega mesta sredi med kulturo in provinco, ki samodovoljno in zanosno občuti, da ima svoj lastni kulturni hram. To vzdušje Zorniku ni bilo nevšečno. Videl je v tem tudi eno svojstvo prav našega značaja: ob vsakem konfinu, ki je pet sto let stara naša šara, smo nazarensko domorodni, za še neznatnejše priznanje in poznanje našega imena v velikem svetu, hvaležni in vzhičeni. Kakor je čutil družbo, tako se je še sam skušal mirno trpno predati uživanju. »V Ljubljani smo,« se je zavedal s toplim sočutjem vse naše omejenosti, relativnosti v splošnem. »V Ljubljani smo, pa je le dobro, da sploh smo, da je naše središče in da celó svojega Wagnerja imeti hočemo.«

Kar je doživljal Zornik nato, ni bilo prijetno. Igra je šla mimo njega zgolj kot igra, nikar kakor tisto davno dvakratno poudarjeno doživetje na Dunaju in v Gradcu. Ni radi tega dolžil sprva gledališča, bridko je občutil ta nedostatek le kot posledico, izvirajočo iz njega samega.

»Mladost se mi je obletela,« je vedel, »in lastno pisateljsko delo mi je vzelo srečo naivnega uživanja. Moj Bog, kakó se to more zgoditi, da se sčasoma še lepšega preobjemo in še mi, ki bi se nikoli ne smeli? Kaj pa naj je večno, če umetnost ni?«

In je šel podzavestno v občutju spoznanja zadnjih dni, kakor da so usahnili na svetu vsi vrelci velikega, lepega in dobrega. Spoznal je z bridkostjo in povedal sam pri sebi, kakor da govori drugim:

»Lepota nikar, ta ni umrljiva. Vse smo pregnali sami z našim tako zvanim kulturnim organiziranjem umetnostnih sil. Tehnično smo duhovnost povsakdanjili. Le kje nam bo še kak drugi Rousseau vstal in zopet razodel, da moramo v pristnost in prvotnost nazaj, v totaliteto, ki smo jo ubili! Pa sploh,

MAX LIEBERMANN: DETE

(Z dovoljenjem Paula Cassirerja, Berlin)

čemu nam bo še prvotnost? Mar jo bomo znali brati, če bi kje kipeti začela? Ne živcev ni v nas zdravih več ne sokov. Degenerirali smo, Spenglerjevo felaštvo že sega po naših dušah, preden smo umrli plemensko.«

Bolest, ki mu je vstajala iz takega razmišljanja, ga je razživčila in razjadila glede igravcev in njihove predstave na deskah.

»Domišljavci, tam gori,« je mislil, »mar ne čutite, kako se samó spakujete? Umetniku je treba vere v umetnost, ki je vi nimate. Umetnost je duševna; ima torej dušo. Zato je vse vaše igranje brezdušno, lutkarji! Za vino mordà, za veščake. Weinbeißerje in vinske srke se zapišite, za zdravo in pravo umetnost nimate ust. Hamleta bi igral in Fausta? Mar si prvoten kakor je svet, mar si ves, kakor je duh? Mar si nov, kakor je sen, in ostrovid, kakor je otrok? Felaštvo, ljubljansko, fej!«

Pesem kolovratov, ki je zabrnela z odra, je za trenutek vzibala Zornika v pozabljenje. Nato pa je razmišljal znova, zdaj

bridko podsmehljivo, zdaj zopet bolno sočutno:

»Čemu se neki jadim tako nedomoljubno? Mar ne vem, kako težkó je izraziti tujo umetnino, kadar je izrazito svojska in narodna? Parižani Wagnerja sploh ne preneso. Ker jim je kot Nемеc tuj, velijo. Tako govorijo, pa res ni. Le priznati nočejo, da njihovi glasbeni interpreti tej barbarski lepoti kos niso. V Ljubljani smo ji, v ljubljanski operi, bogme, smo vsemu kos, da je le ekzotično, modno in v Nemcih prežvečeno. Zakaj? Ker vendar — gradimo, to se pravi, ker se gremo táko in táko kuhinjsko šolo. Le da tam gojenke same pojedó, kar so skuhale, dočim pitajo iz naše kuharne nas goste s svojimi izvarki.«

»Šolo se gremo,« je ugibal nadalje, »nekako primerjalno filologijo in slovstvo kakor na visoki šoli. Povsod hočemo organizatorično zrasti do najvišje kulture v okusu in po zgledu časovne civilizacije. Ne gledišča, ki je hram lepote, akademijo hočemo. Iz filologov nam rasto režiserji, iz uvelih literatov igralci. Živela taka filologija! Če že ne Kopitar, Miklosich, Oblak in Štrekelj, ki so bili ko bukva amuzični, svoje spomnike naj dobe v operi pa vsaj naši drugi, domače narodni, filologizirana naša narodna pesem: p. Valentin, p. Lacko, p. Stanko in pater Ihanski, dr. Breznik Antón.«

Zornik se je moral nasmejati sam svoji paradoksní domislici. Igra je medtem vihrala v konec. Občutje brezmejnè preobjedenosti in z dolgočasnosti se je zgrnilo Zorniku nad glavo. Glasbila mu niso več pela, tulila so mu v živce. Ni čutil, da govori na glas: »Gospod svétnik Lajovic! Saj umem Vašo zagrenjenost. Trpite. Pa to je stransko. Hudó je, da se jadite, pa ne umete, kako je to z Nemci in z nami. Tako kot učite Vi, ni. Takó pač, kakor bom zdaj jaz povedal. Povedal pa bom takole: Enega samega iz sebe v vsej umetnosti smo imeli. Videl je preko vseh mej, pa je bil vendar vedno ves svoj. Poznal je vse kulture, pa je našo iz samega sebe zajel. Oper ni sicer pisal ne dram. Popolne bi bile, kakor so njegove balade, elegije, njegov sonet in njegov epigram. Mar veste, gospod svetnik, kako mu je ime? Možu, ki je s svojo kulturo morda za vse čase vse nas odrešil? Da je celó močni župančič le njega nevređni apostol in estet-

ski epigon? Enega samega, da smo imeli, gospod svetnik, kar ni zlo, ker je bil ves in smo v njem vse. Zlo je, da tega svojega mesije ne poznamo, ne ljubimo, ne živimo; da naša umetnost kar nič noče temeljiti na tem geniju, ki je bil vse naše pravilo in ves sam čist vzorec, poetika naša in naša dopolnjena lepota. Zato pa, gospod svetnik, ne kličiva: proč z Nemci! pač pa: več Prešerna!«

Kakor blagoslov se je tedaj razlilo Zorniku v dušo. Tuji zbor v občutju domačih pevcev mu je kot za malo zadoščenje dal srkniti nekaj tiste omame, ki jo je bil prišel iskat.

»Klel sem, blagoslavljam,« je šepetal hvaléžno v petje. »Saj nismo tako smešno domišljavi, saj nismo diletantski. Bogve, da imamo svojega »Holandca«. V zborih ga imamo, v tem povprečnem podajanju, v tem množno se javljajočem našem značaju, ki je mimo enega solista, Prešerna, naše najboljše in vse. To vse in naše je elegija od začetka, je neutešeno hrepenenje, je romantični cvet Prešernov in Cankarjev, je naša sladkogrozotna legendaričnost. Ta legendaričnost v tem Wagnerju nam je po srcu. Bolje igramo, nego bi Nemci sami. Legenda nas je otela in zveličala. Verujem v Legendo, ki je sanja, bridkost in spolnjenje mojega rodu!«

Ko je stopil Zornik zopet v noč, je cofnal sneg na debelo in gosto. »Lepa je ta,« je vzdihnil, ko je neprevidno in oslepljen zajel s čevljem v globoko plundro; »prišel sem, da bi se ogrel in opil, zdaj pa bom trezen prišel domov pa še náhoden.«

Doma se je ogrel s čajem in obnavljal vtise, ki jih je prinesel s seboj. Malo je bil zadovoljen.

»To, kar sem dobil, je-li bilo vredno poti skozi sneg in plundro? Kaj pa sem doumel? Za prvo! Da bi bil čudovit umetniški predmet motiv o nedolžnem, ki se žrtvuje za krivega; za drugo, da je Prešeren tisti, ki nas je kulturno odrešil in posvetil; pa še za tretje, da nam je usoda v Legendi, ki je sanja, bridkost in spolnjenje mojega rodu. Besede, besede, besede!«

Tedaj se je spomnil, da bo drugi dan prva adventna nedelja in da ga je p. Placid povabil, ko sta se poslavljala, k svoji pridigi ob poludesetih. O besedi, ki ne bo prešla...

7. O besedi, ki ne bo prešla

Ko je stopil Zornik drugo jutro v frančiškansko cerkev, je bil p. Placid že prebral list svetega Pavla do Rimljanov, kakor se bere prvo nedeljo v cerkvenem letu. Oznanjal je že evangelij po svetem Luki v 21. poglavju od 25. do 55. vrste:

Znamenja bodo na solncu in luni in zvezdah, in na zemlji bo med narodi stiska in zmeda zaradi šumenja morja in valov.«

»Pieteten Stankov učenec,« je bil Zornik propovednika rahlo podsmehljivo vesel; »čita filološko vestno po kakovosti glasov. Če bi bil temu poslu kaj bolj vešč, bogve, morda bi ga celó zasačil, da učiteljev nauk pretirava in pači, kakor gotovo bo v pridigi pačil preprostost evangeljsko z nabreklo svojo eshatologijo gasnočih solnc in zvezde, ki ji bo Pelin ime.«

»In ljudje bodo koprnili,« je bral duhovnik dalje, »od strahu in pričakovanja tega, kar pride nad ves svet; zakaj nebeške sile se bodo majale. In takrat bodo videli Sina človekovega priti na oblaku z veliko močjo in slavo.«

Nekaj bridkostno sladkega se je prebudilo v Zorniku. Evangeljska beseda je oživila v njem spomin na davna mladostna leta, na tista otroška, ko je taka beseda padala v dušo težka in neumljivo skrivnostna, in še na dijaška leta, na tista zadnja njegova, ko je zadnjikrat poslušal ta nepozabni evangelij.

»Kaj je res že tako dolgo,« je vprašal sam pri sebi. »Saj ju živo vidim, kakor da je bilo včeraj, sošolca svoja Godniča in Cigoja.« Godnič se ne strpi, že kar med oznanjanjem evangelija mora brati tovarišem za hrbtom. Jokaja ima, Črne diamente. Cigoj ob njem se jadi, ga suje, grozi, da ga bo naznanil. Potem pa se ves bled od svete jeze nekam potuhne, potegne Godniču knjigo iz rok, prebere naslov in vrne knjigo. Nato je strašno slovesen, tih. Pa se nagne k tovarišu in zine mirno, skoraj na glas: Na indeksu! Glej, in Godnič ga strahoma pogleda, spravi knjigo in gorí v lica. Poslej ni bral nobenega romana več. Pobožna Cigojeva laž ga je spreobrnila. Med najbolj gorečimi duhovnimi je, celó med lazariste bi bajè rad. A Cigoj? Kako da ni bilo zanj pobožne laži, da bi ga bila vodila, ohranila in otela, preden se je zapil, okužil in usahnil za paralizó?

»Življenje. — Komedijska, Ironijska!«

A duhovnik je oznanjal:

»Resnično, povem vam: Ta rod ne bo prešel, dokler se vse to ne zgodi. Nebo in zemlja bosta prešla, moje besede pa ne bodo prešle.«

Poljubil je knjigo, jo zaprl in se razgledal podse po cerkvi. Zorniku je bušila vročina v lice. Zazdeti se mu je hotelo, da ga je propovednik zagledal in spoznal. Vsaj to je Zornik videl jasno in verjel, da so se redovniku prsi pod obleko sproščeno dvignile in da se mu je pogled zmedeno obenem in hvaležno obrnil k razpelu na strani.

»Pa čujmo zdaj tvoje besede, prijatelj,« se je spovrnilo Zorniku posili od poprej rahlo posmehljivo in rahlo sočutno. »Pačil boš, pesnil po svoje z nabreklo svojo eshatologijo gasnočih solnc in zvezde, ki ji bo Pelin ime. Strašil boš in grmel, samega sebe uživaje, z grozotami zadnjih reči, sodbe in pekla, po domače pietetno kar silno sivno po Stanku pa še po cerkvenih predpisih v logičnem krogu, da je beseda, ki ne bo prešla, ker je resnična; in resnična, ker je božja, in spet božja, ker ne bo prešla in je torej večna, kar je Bog sam...«

P. Placid je začel govoriti. Zornika je minila ironija. Pridiga ni bila eshatološka, povzela je po evangeliju samo besedni moment zadnjega stavka kot nekak čuvstveno poudarjeni pesniški izraz o »besedi, ki ne bo prešla«. Beseda, ki ne bo prešla. Čigava beseda ne bo prešla? Beseda materina v srcu otroškem, beseda učiteljeva v srcu učenčevem, beseda vsaktere ljubezni na svetu, svarilna, tolažilna, hvaleča in vzpodbudna. Nobena dobra in koristna beseda ne bo prešla. Dobro bo rodila, svoje plačilo bo imela od Boga... Beseda, ki ne bo prešla... Katera beseda ne bo prešla? Nobena lepa beseda ne bo prešla. V tisoče lepih ljudi se je sejala, v pesnike vseh krajev in dob. Nesmrtna je. Iz Boga je, spomin na pesem nedolžnosti v rajú in tiho oznanilo večnih hvalnic v nebesih. Beseda, ki ne bo prešla... Beseda resnice ne bo prešla, beseda ponižna ne bo prešla, beseda spokorna ne bo prešla, beseda pobožne molitve ne bo prešla...

Zornik je hotel biti zopet grajalen, pa ni mogel. Kljub vsej tej šolskookorni in nedorasli dispoziciji pridigarjevega govora ga je vendar prijemalo za srce mimo vsega neugodja, ki se mu je zbiralo, ko je pridigo

estetsko tehtal. Propoved se je namreč snovala kar ekzotično preprosto in do gnusa poljudno. Ni iskala, da bi stopnjevala pri naštevanju razporeditvenih predikatov o dobrem, lepem, resničnem in večnem. Ni znala označiti nepričakovano, novo, točno v sredo in bistvo, ni rastle v ritmično kipečih stiliziranih asindetično in pleonastično se sipajočih sinonimov, ni iskala retoričnih figur ali celo kar paradoksnih jakih in osvajajočih kadenc. Vse je čudno prirodno vrelo in kipelo, neprisiljeno, neposredno in otroško, risalo na slepo kakor z nekako prvotno intuitivnostjo mistično višino nekakšnega Sinaja, od najmanjšega lepega na zemlji, vse više v edenski vrh božje popolnosti.

Nekaj davno pozabljenega, kakor za vedno izgubljenega je hotelo zrasti Zorniku v spomin. Spoznal je o pridigarju z bridkostjo in s slastjo:

»Mater posnemaš, prijatelj, ko baja svoji deci. Srečna deca! Umejo mater. Jaz je ne umem. Meni moja nikoli bajala ni...«

»Beseda vseh besed pa,« je spremenil redovnik svoj glas, »je božja, je ta evangeljska beseda. Nebo in zemlja bosta prešla, moje besede pa ne bodo prešle! Glejte, besede, glejte pečat, ki leži na pismu Sinu človekovega, da je resničen; pečat in zarotitev na oporoki Učenikovi, ko je odhajal s te zemlje v smrt in vstajenje! Po tej besedi pa, resnično vam povem, prav po tej besedi, ki kot božja ne bo prešla, je neumrljiva tudi vsaka slaba beseda. Blagoslovljena človeška beseda, ki je od Božja! Gorje besedi človeških ust, ki sta jo preklela in obsodila oporočka Sinu človekovega in Njegov pečat! Besedo prekleto in obsojeno, pogledajmo jo! Tista je, ki taji in tista je, ki ubija. Beseda vseh besed proti besedi, ki pohujšuje: prešla ne bo, temveč prekleto in obsojena je za vekomaj!«

Zopet je rastle Zorniku bridko in sladko v občutje:

»Očeta posnema z glasom, ko otroke strahuje. Srečni otroci, ljubi jih. Mene moj oče ni ne ljubil ne strahoval...«

Propovednik je postajal slovesen. Zorniku je zavel iz njegove besede vonj pesmi o vrelcih pod zvezdo, ki jih je otrovala.

»Pohujšanja,« je klical redovnik, »ne le v dejanju, tudi v besedi; božja jeza s pečatom in zarotitvijo mu je sodila. Pa bi radi, da

vam strahoto tiste kazni razodenem. Mar sem Dante, da jo zapojem, ali Michelangelo, da jo naslikam? Endorska vešča mar, da takó pogubljenega zarotim, da povedati pride? Praznoto svojega srca, kadar ste v grehu do oči in brez vse milosti, da molitev ne more z vaših ustnic, v neskončnost veliko si jo mislite. Morda bo zapeljivcem takó. Neskončno bridkeje kakor Orestu, ki je mater ubil, kakor bajajo Grki. Do nedopovedljivosti huje kakor kralju Ojdipu, ki je očeta ubil in z materjo v zakonu otroke imel, ko je spoznal in si oči iztaknil. Kdo bo obsojencu za pohujšanje vid vzela, da bi zločina ne videl vekomaj? Savlovo tegobo, ko je sulico pognal v Davida, do nebes veliko si jo mislite, obup Judežev, preden je na veji obvisel, kakor gore visok. Savlu je prešla boleost in Judo je minil človeški obup, zapeljivcem gorje ne bo prešlo. In da še enega, kot Savel in Judež resničnega povem. Ljudje tega sveta, Victor Hugo in brezverci, so ga imenovali velikega lažnivca in zvodnika. Le kako je umiral, berite, kako bo sojen, ne vem. Voltaire mu je bilo ime.«

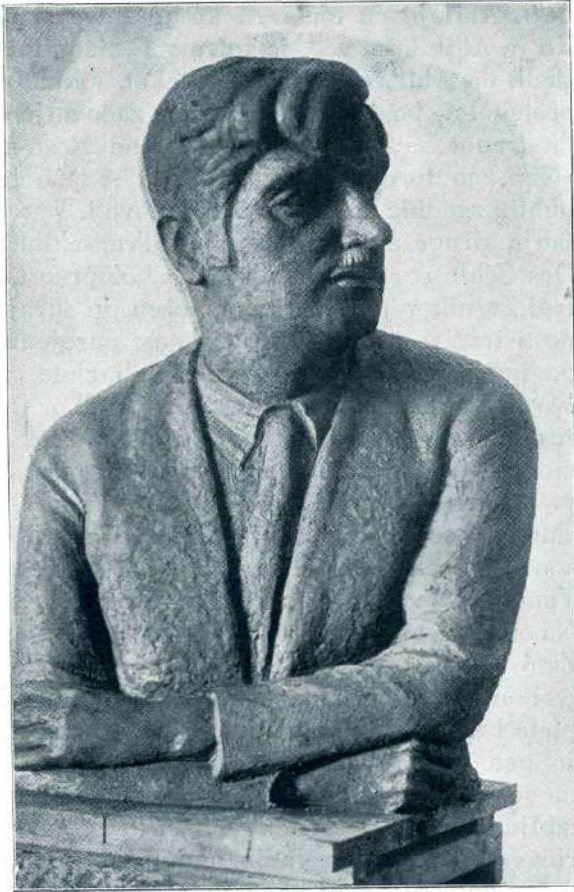
Govornik je utihnil za trenutek, nato je iskal ostro in poudarjeno, vsebinsko in oblikovno v konec:

»Pohujšanje, mogóta rana starega in novega svetá, uljè, ki se gnoji in ne pregnoji, do ure, ki je za sodbo oznanjena. Gorje uljesu tisto uro! Kaj bom mogotemu otrovemu blagega in zdravega zoperstavil; hudobiji, ki nedolžnost ubija? Postavil bom dobroto mogoto, ki je nedolžna vsega sveta krivico nase vzela. Ecce, Agnus Dei... glejte, Jagnje božje, tiho in ponižno in nedolžno se žrtvuje in gre v smrt. Jagnje božje, tiho in ponižno in nedolžno! Zaradi rane mogote, ki je morda tudi iz naših besed, iz mojih besed, usmili se nas!«

Duhovnik je končal, pokleknil in molil. Zornik je šel.

»Bog s patrom in njega jagnjetom,« je mrmral živčno razdražen. »Ubil mi je lepo domisljico od včera. Beseda o zadoščenju nedolžnega, vsakdanjost je! Prešla, preden prišla.«

Jesenska vlaga mu je zalila pljuča. V glavi mu je zaključalo. Vedel je, da je nahoden... Pa je bilo še huje. Dva dni pozneje so ga prepeljali v Leonišče...

FRANCE GORŠE: PORTRET PISATELJA BEVKA.
MAVEC, 1929

USÁHLO VRELO

IVAN PREGELJ

8. Psyche

Bolezen, za katero je legel Zornik, je bila ena tistih epidemij, ki gredó skoraj vsako leto po ljudeh. Če ne bi vedeli za mijazme in prirodno njihovo rast, verjeli bi skoraj vestém in zdravniškim naziranjem prešlih časov o strupeni plimi »gnilega« zraku in o trujočem vplivu astralnega makrokozma, ki da rosi kot basiliscus coeli na vodé in sokove v zemlji in v človeškem sideričnem mikrokozmu pa zastruplja, kakor truje zrcalo, ki se

je vanj pogledala menstruožna ženska. Vsi od kraja smo bolni, pa se bolezní ne bojimo katastrofalno, atavistično z grozo davnih prič in prednikov. Leki so namreč vsakdanje apotekarski: veramon in kinin, komplikacij navadno ni in bolezní pravega imena ne vemó. Paracelsus bi dejal, da smo izločili ens venenum imaginationis. Srečni Paracelsus! Vedel je za pava, da iz želje po kačah v samem sebi gada spočne, neznana pa mu je bila pestis imaginationis naših duš, naših motnjav, leglo našega baziliska, zrcalo naše krvi in krvotočnosti...

Zornik je obolel hudó in naglo. Domači zdravnik ga je našel že v težki omotici z visoko vročniško temperaturo. Bil je previden in je nasvetoval bolnišniško oskrbo. Bolezen je bila res prevzela Zornika s prvo, še neobrabljeno jarkostjo in našla v njem rodovitnih tal. V bolnišnici so že prvo uro odredili za bolnega injekcije s kafro in digitalis.

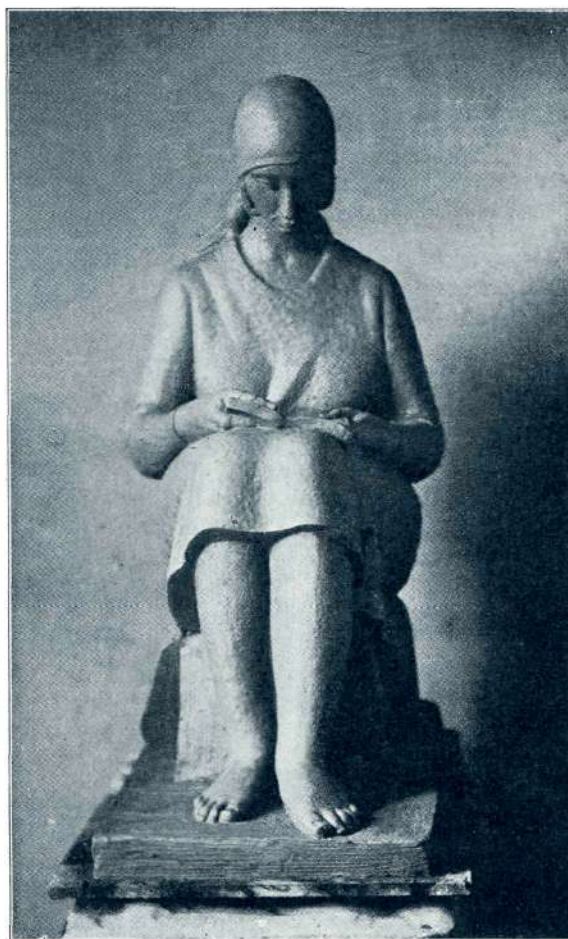
Iz tolike oslabelosti srca pa vročniško razpaljene krvi so vstajali bolniku težki deliriji: patologija dvojne bolesi, groza pred strahotno tuje spačenim v gledanjih in animalično motna telesna bolečina. Iz nekake čudno otipljive logike, ki ni ne izločala samogledanja ne popolnoma dušila zmisla za kavzalno vez med poedinim spovračajočim se in gledanim, se je grmadilo iz neznanih globeli bolnemu veličastno ogrodje čudnih svetov in nastrojev: osredje iz otroških in pubertetnih sanj, žalostni odlomki in drobci življenja, ki nikoli bivalo ni kot svet in zdaj vendar vihralo po svojem nebu kot strahoten komet, pelo pesem svojih energij, soplo v ritmu svojih pljuč, gorelo in sijalo v ognju svojih luči in solnc in strel in zarij, neugnano, bičano, ubijano, spočenjajoče se iz kaotičnega in sipajoče se zopet v nič. Stopnjema, zajeto in povito v kantileno bogve kakšne podzavestno poznane popevke, se je motnjava polagoma usrejala ob nekakšno osišče; imaginarna brzina je plahnela, v duhu se je svetlikalo, kakor da se kalna voda valujoče ustaja in čisti. Trenutno se je tlapil bolni le

še z grozo, da se mu je boriti nekje v meglenu z nekom demoničnim, nekakim zlostnim gnomom, nekakim Alberihom iz pravljic o Sigurdu — kar vse je bil Zornik dočutil živo šele pred nedavnim iz starejše in mlajše Edde —, iz prič o Sigurdu, ki je zablodil v osredje zmajev in ogabnih zemeljskih duhov, da že misel nanje obrača drob in ledeni kri po žilah. Bolni je živo občutil zdrizanje v sebi zdaj, ko je menil, da mu bo spodneslo noge na opolzki stezi kraj neznanih brezno, zdaj, ko je občutil, kakor da mu je kapnilo z nepoznane veje za vrat, zdaj uverjenemu, da se lovi za čer, pa je prijel v nekaj meh-kobnega in sluzastega. Oči je čutil, da ga sčemijo od megle, potno srago je imel, ko mu je ledena in kot ivje ležala na koži, celó bolečino srca je videl, ki se je hotelo posili tesniti spričo tolike tišine, praznote in meglavite nejasnosti. Zbesneti mu je bilo: vpil je, vekal kakor otrok, ki se je osvestil, da so ga zaprli samega doma in šli. Pa ni imel niti v življenju podzavestno ohranjenega imena, da bi prizvalo po licu in ljubezni na pomoč. Tešilna in mogota beseda »mati« mu je bila tuja. Kar je priklical, je bilo vendar lice po licu in ljubezni otroškega strahu: ženske oči, ki rahlo vznejemirjene in zaskrbljene iščejo v agonijo mrječih usten, roka, ki je segla po vreči z ledom in jo položila na čelo, še druga roka, ki ume spretno izvršiti tudi injekcijo. Injekcija pa begotno spoznanje, da mu streže usmiljenka, je pomirila bolnika. Ko je blaznil še dalje, je trpel manj. Živel je v osredju šolskih let, sedmega gimnazijskega razreda v zadnjih šolskih dneh, ko je solnce že od sile hudó in je šola le še, da dijak pri izpitu dokaže, česa se je učil in koliko zna. Nepoznano grotesken, apokaliptično spremenjen je učitelj, ki izprašuje. »Homunculus, človek iz retorte, spočet iz semena inkubov,« se osvešča samokritično bolni o njem, »oče Silogizem včeraj in danes. Pojdi in ne gnevi! Exhibat logicus, non sum hic.« A sanjski pedagog ne gre. Ves zlostno ljubezniv je, stremuh. Ume omrežiti mlado dušo, da ga ceni in mu zaupa, v zboru, ko sodi, pa črni, grdi in strahuje. In njegova veda? Od muh! Bárbara, celares, Aristotelove kategorije in anekdotna zabavnost Zenonovih dokazov, to je njegov svet, vse kar zmore, misli, sodi in ve. Pa je še ničemuren, hoče z učenostjo bahati, hoče celó duhovičiti in

imeti šalo. Vse je ponarejeno na njem, ko se znaša užaljeno, ko noslja vzgojno pokroviteljsko, ko deklamira iz velikih besed, ki jih ne ljubi in ne ume. Kaj hoče spet? Pričo o krokodilu, ki je Etiopki dete izmaknil? Zgodbo o Ahilu in želvi. V božjem imenu. Že v tretje. Naj jo ima. Ahil lovi želvo, želva beži. Ahil je na točki A, ko je želva v B. Ko je Ahil došel v B, je želva v C. Sequitur, sledi, da Ahil želve nikoli dotekel, nikar še pretekel ne bo. »Lepo«, je učitelj zadovoljen. Za trenutek. Že je ves potuhnjeno zlosten. »Nun, no torej! Nadaljujte! Tu si pač le puhlih zgodbic ne bomo pripovedovali. Vprašanja drugi del: was ist der Trugschluß? Des Schlusses Trug und List?« »Zoprnost,« trpi Zornik v prividu, ki je sočen do skrajnosti in živo nastrojski, »zoprnost narejena, ne igraj se z besedo, ki je četudi zlata, v tvojih ustih cmok! Takole povej, kakor je res. Perverzen da si, duhovni sadist!« Trpko, meni Zornik, da mu je odgovoriti na glas in vljudno: »O tem naša šolska knjiga molči!« »Molči?« se hahlja vzgojnik. »Seveda molči, s svojimi sedmimi pečati molči, a le Vam, ki Vam je pamet lena ko želva, Junger Mann! Na svoje človečansko dostojanstvo mislite. Zató smo, da mislimo! Mislite torej! Oder wollen Sie überhaupt nicht sein?« Takó plete besede, da bi z navidezno ostroumnostjo ponižal, opljuval, ki mu šolske psovke na jeziku leže, pa se jih, podla, pasja duša, izbljuvati boji. »Ich denke, sem tu in govorim,« se upostavlja razjarjeni dijak. »Ahil želve dotekel ne bo, ker jo je že s prvim korakom preskočil.« Smeh. Vzgojnik uraduje: »Es genügt. S svojo lenobo ste prav zares samega sebe preskočili. Naslednji po abecedi! Mu tudi knjiga molči? Um Gottes willen! V vsem razredu ni nikogar, ki bi znal. Saj bom znorel. Setzen, schreiben!« In Zornik ima v resnici ves bujni nezmisel učene opredelbe. Profesor uči: »Dieses Trugschlusses Wesentliches und Eigentliches ist, wie solches erfahrungsgemäß bei jedem und allem syllogistisch Ausgedrückten geschieht, lediglich in der, auf Grund einer augenscheinlich logisch präzise geordneten Schlußfolgerung, falsch verlaufenden Beweisführung zu suchen, wobei wir nämlich durch die alogische Wertung irrealer, geometrischer Größen A B C... als wirklicher, rationell gegebener Erfahrungsbestände A a B b C c... ihres symbolischen Inhalts und begrifflichen Wer-

FRANCE GORŠE: ČITAJOČA

ŽENA. MAVEC, 1929

tes berauben und demzufolge auf Grund einer auf falschen Prämissen formell zwar richtig geformten Satzfolgerung zu einem äußerlich verblüffend befriedigend rationalen Schluß gelangen. Tako! Ponovite!« »Stuŕ! Prismodarija!« občuti Zornik, a ima pesem brezkončne gluhote iz dvajsetih grl: dieses Trugschlusses Wesentliches und Eigentliches...; govori in brblja še sam, kakor sliši, se lovi v tem strašnem siboletu, ima novo bolečino, ni noben opredeljujoči več, marveč Ahil sam, ki se mu noge pletó in ne more za želvo. In želva ni ena. Iz mrtvih, glupih besed se kotijo in množe amfibiji in jih je široka ravan polna. Gibljejo in se gnetejo, nekako nedoumno glupo valovjè, ki se hoče razvreti, se odpira, da vstaja iz njega monstrem z Dürerjevih gledanj nazornostjo, velika Skrivnost, Zmèda od konca do kraja, samoplodna z gnusno nabrekliim životom in polnimi bedri, z znamenjem na čelu: Taedium vitae — véliki Gnus...

»Eshatologija, Dürer, pravljica in Zeno,« se osvešča Zornik, »o moj Bog, kako revna je ta paša naših duš!« Gnus mu je v ustih in drobovju, žvižg čudnega siboleta mu je v udih, ko se stopnjema budi svoji bolniški postelji in sobi. »Gnus, gabnost! In še pesem, ki je cingljanje zvokov, še sanja, ki je cvet bolne krvi, še molitev, ki utešiti ne da in ne zna. Gabnosti, praznote! Psyche, pojdi v klošter, ali pa znori kakor Ofelija! Vida, ne plači! Nisi še stara! Taedium omnis! Vse je silogizem mimo enega: ne biti, ne misliti, ne ubijati sadistično...«

Ali duša, ki se je že lovila od tu v brezglasje, kar noče več v življenje? Z lažjo, tem najstarejšim atavizmom našega duha, da življenje ni gnus, ki je, da živi, da hoče še in mora še biti...

»Moram biti,« se je tedaj Zornik popolnoma osvestil, »sem truden in bolan in še živ.«

Razgledal se je po novem osredju z enim samim pogledom. Imel je bridko belo, sne-

ženo luč velikega okna, bele, prazne stene in belo odeti človeški lik. Potem je videl le še ženske oči, ki so iskale mirno zvedavo v njegov obraz.

»Lepa Vida? Psyche?« je zašepetal in vprašal iz svoje težnje in po basni Apulejevi.

»Samó usmiljenka,« se je ovedel jasneje...

* * *

»Sestra Majéla sem,« je tedaj spregovorila bolniška strežnica ob Zorniku. »Pazim Vas, ki ste hudó bolni. Res. Vsaki dve uri je predpisal gospod doktor injekcije. Pa zdaj je boljše. Kaj ni? Le vročino Vam bom morala spet pomeriti in zapisati. Ali razumete vse, kar povem?«

»Umem, sestra Majéla,« je šepetnil Zornik. Prvokrat je čul to čudno ime. Ni mu prijetno. Sam ne ve, čemu ne. Pa kakor da mu iz misli bere, pripoveduje usmiljenka in se nekam opravičuje, kako je tudi sama hotela, ko so jo preoblekli, drugačno ime. Simona da naj bi bila, da bi vsem siromakom njihove križe pomagati nosila. Pa je oče spovednik bil mnenja, naj le bo Majéla, da bo že s tem imenom svojo prvo žrtev imela in je poslej do smrti pomnila.

»Sestra Majéla,« umeva Zornik še vedno nepotolažen, »sentimentalna samostanska koketka, kakor vse druge. Ume igrati kot pristna naivka s svojim sladkobnim mističnim erotizmom, z rožami, ki bodo plačilo, in z nebeškim ženinom, ki čaka svojih božjih, bledih nevest.« Zornik pozna redovnico pač le iz Rostandovega Cyranoja. Tam mu je bila sladka, tu mu mora biti zoprna: če namreč igra, igra slabo. Pa saj mu ni odvratna v besedi, sama po sebi ga odbija in plaši. Nagonsko se je boji. Slišala je klice iz njegovih blodenj, za tajnosti ve, ki so njemu samemu pokopana in pozabljena duša. Ne! Tudi takó mu ni najhujše zoprna. Drugače mu je. Telesno. Njene oči so žensko globoke, materinsko mirne. Pa kako naj so lepe v tem obličju? To je vendar lice nedozorelega otroka, brez značajnih črt, lutkarsko, voščeno blede in mrtvo, stanovski tip, modél za kič. To nesoglasje med očmi in licem boli. Pa še ves njen stas v mrtvem samostanskem habitu. Trpko trda bela peča, ki je kar naperjena s samimi bucikami, fej! Beli bolniški plašč na temnosinji obleki! O kako neprirodno, predpotopno neokusno!

Ta askeza nemogočega odela, kakor da pod njim ni ne gibov ne telesnih oblik...

»To sirotno zapuščeno telo,« kar pomiluje Zornik usmiljenko z neko čudno poltno slastjo, ko vidi in sklepa ob bolni polti njenih šibkih, z živosinjimi žilicami pokritih rok, »to telo! Kdaj že ni videlo solnca, kako dolgo se že ni odpočilo razvezano v zdravi goloti! Saj mora biti do kraja degenerirano, ubito, uvelo, roža izpod zemlje, iz kleti, iz grobnice. Pač le njen mistični ženin bi je mogel biti vesel.«

Zopet govori usmiljenka, kakor da je domela zmisel njegove bolno blodne domišljije. Nekaj bridke rdečice ji je dehnilo v obraz, roka se ji hoče tresti, lice se spačiti v joku. A pokojna, vdano tiha in proseča ji je beseda: da je bolnišnica pač močno zoprna, da strašno odbija prve dni, dokler se človek ne privadi. Vse se nam graja. Pa to mine, čudno hitro preide. In bolniki? Saj niso sitni, so pač le bolni in malce svojeglavi. Takó dober duhovni gospod, ki je pred nedavnim ležal v prav tej sobi, kar besneti je hotel prve dni, če se mu je le približala. Pozneje, o pozneje jo je s solzami prosil odpuščanja in se ji zahvaljeval. Res! Bolniki so dobri. Postrežba je pač taka, kakor more biti. Saj se tudi strežnik takoj ne privadi bolniku. Zató pa je treba, da naj si oba zapata, bolni in zdravi. Glede vestnosti pa naj se ubogi gospod kar mirno zanese nanjo. Saj ni neuka. Vsega, pa prav vsega je vajena. Celó injiciranje ji gospodje zdravniki mirne vesti prepuščajo. Čemu tudi ne, ki je sama njih večer pacient. Koža ji je že kakor usnje postala rjava od številnih vbodljajev. Res, prav gotovo, da je res...

Zorniku se je žalost prelomila. Sproščeno je mogel poslušati, ko ji je beseda vzbrnela še enkrat v ljubem ji in sladkem stilizmu samostanske sentimentalnosti o rožah, ki bodo kakor dišeč balzam na rane od zemljanskega trnja, o ženinu, ki bo z vencem večne sreče okitil svoje bele neveste.

»Žalostna Psyche,« je imel bolnik čuvstveno in miselno zmisel njenega življenjskega poklica živeje in nazorneje in sočneje, »pa mi strezi, pa oprezuj moj spanec! In če more, če le more biti, da po tem usmiljenem delu do mene najdeš svojo srečo in svoje plačilo, ave, srečna!«

Samostanka pa je še govorila, kako je z boleznimi na srcu. Težke so, a niso vedno

smrtne. Zdravniki sami priporočajo, naj taki bolniki čim manj mislijo nase. Bolni gospod naj ji zato ne bo zameril, če mu bo morda hotela biti vsiljiva, nadležna z besedo. »Kakor otroka,« ji je šlo rahlo na smeh, »Vas bom skušala begati, saj slišite, kako sem brbljava, da o sebi še časa misliti ne boste imeli. Imam dnevnik, brala bom, in če ne boste tega hoteli, naročili mi boste svojih knjig...«

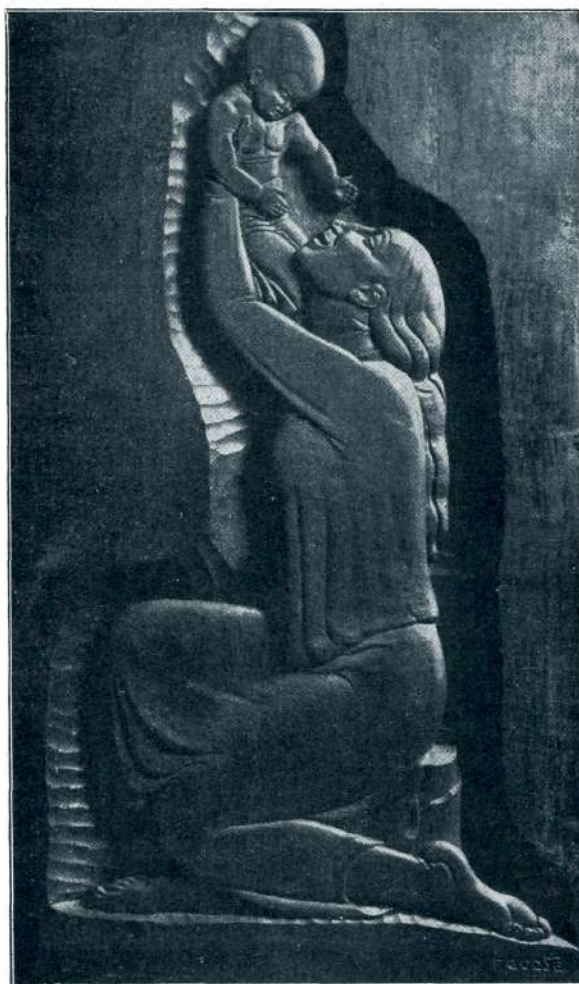
»Svoj dnevnik in moje knjige da bi mi brala?« ne more umeti in pametno strniti Zornik. Zato pomiluje: »Mojih knjig, otrok, ne bi znal brati. Saj bi ti sapo zaprle na prvi strani. Ali pa bi jih morda le znala? Koliko pa ji je let? Trideset. Ženska zrele pameti bi bila, če bi le tiste svoje božje želve doteči ne hitela. O, sladka bi bila sreča, da bi tako žensko imel in bi mi brala: zrelo in dobro, pametno in otroško. Sestra Majela! Pa to je za Vas pretežko. Ne, mojih knjig mi ne boste brali, Vaš dnevnik pač. In tudi takó bova ostala prijateljja. Saj sva sorodno bolna, za srcem; za srečo, ki je v življenju ni, za želvo, kakor sem dejal. Lejte, sestra Majela. Dva Ahileja sva. Pa nama kafre injicirajo in digitalis. Mar smeva táka dirjati in dirkati? Ne smeva. Nikoli ne bi svojih želv dotekla, nikoli jih ne bova.«

Stegnil je desnico usmiljenki v spravo in prijateljstvo.

»Sestra Majela,« je dejal, »hvala Vam. Če bo treba, pripovedovali mi boste iz svojega dnevnika. Zdaj pa se morava za prvo spoznati in si postati prijateljja. Zaupati, da si morava, ste rekli prej, kaj ne? Velja! Poznate me, kdo sem. Želel pa bi, da bi me klicali le za Francéta.«

»Velja, gospod Francé,« je odgovorila vdanostno. Le nekaj več kapljic krvi je imela v svojih drobnih prstih, kakor pa on. Bila mu je ta trenutek lepa, dobra in mila...

»Psyche,« je zašepetal trudno in se gubil v motno spanje. V snu je motnjavil, da je zopet Ahil, ki želvo doteči hoče. Zdaj je ni lovil sam. Lovila je Psyche z njim. A njemu vendar ni bilo dobro. »Čemu?« je dvomil in blaznil. »Mar ni vstalo znamenje, glupost velika iz mrtve močadi, ki ji je ime Taedium omnis — véliki Gnus? Za čem se vendar podiva, Psyche, za čem dirjava, sestra Majela, z najinima bolnima srcema? Kolaps, nama je pisana diagnoza. Ne dirkajva, ne

FRANCE GORŠE: MATERINSTVO. LES, 1928

dotečeva želve — življenja in zadnje resnice v tem življenju tudi ne!...«

Iz svojih blodenj se je odkrival ženi, ki mu je stregla in mu bila kot Simon iz Cireneje. Svoje šibke rame je podstavljala križu, ki ga je dušil. Njeno lice je bilo otroško nezrelo, njene oči pa so bile polnost materinske skrbi. In je venomer samó eno obnavljala v svoji želji in molitvi, eno sólo od Bogá hotela imeti, da bi jo uslišal in otel. Za Zornikovo dušo je molila:

»Da bi mi le v tem hudó ne storil, da bi priden bil...«

Psyche... žena-mati in otrok. Za srečno in zadnjo spoved je prosila bolniku.

In je bila kmalu vsa mirna, vsakdanja in strpna v habitu brez gibov in telesnih oblik.

Ni verjela, da ne bi mogla biti uslišana, odrešena... Psyche... Njena vera je ljubezen vekomaj...

DOMIN SVET

LETNIK 42

V LJUBLJANI, 15. NOVEMBRA 1929

ŠTEVILKA 9

TINE KOS: DELAVSKI PAR, 1929

USÁHLO VRELO

IVAN PREGELJ

9. Ubita Psyche

Psyche!«
Zornik je zaklical iz sna. Beseda, ki se je čudno mrtva in trudna opotekla z njegovih ustnic in padla žalostno, kakor usehel list v tihi somrak belih sten, je vzdramila usmiljenko Majelo kraj okna, kjer je bila togo zastrmela v sivi ovoj prvega mraku. Zdaj se je mirno okrenila in približala bolniku. Sklonila se mu je čez obraz, ki je ležal pred njo prazen, žalosten, ubit in top kakor voščena krinka. Usmiljenka se ni ne ustrašila ne začudila: vajena

je bila mrtvih lic, ko je duša drugod. Ni jih poznala samo z očmi, z lastnimi občutki jih je imela, ki so ji tudi vbrizgavali zdravilne eliksirje, da ubijejo kri in zavežejo vse zunanje čute, oči in sluh, vonj in okus in tip, vse te divje zvodnike naše po prokletstvu za greh prvega očeta in prvo slo...

»Psyche!« je vzdihnil bolnik v drugo.

Kakor je bila vajena, je tedaj potegnila usmiljenka bolniku z roko preko čela. Pa se je dogodilo prečudno: pod njenim božajočim dotikom je krinka brez oči in duše splahnila. Obličje se je razvezalo, gube so igrale, barva je dehnila iz polti. Zornik se je prebudil, se nasmehnil in povedal tiho, srečno in mirno:

»Sestra Majela, videl sem mater!«

Brez vsakega začudenja je usmiljenka prikimala. On pa je povedal še bolj mirno, še bolj verno in prepričano:

»Pristna je. Tako sladko je trpna. Kakor ljubica vsa bolna od ljubezni in poljubov.«

Usmiljenka se je stresla v tajni grozi pre-mražena. Trdo, hripavo je rekla:

»Moliva zanjo!«

»Čemu?« je vprašal zmedeno. »Saj je ven-dar srečna!«

Za trenutje je iskal izgubljeno, kakor da ugiba, redovnici v blede, mrzlo lice.

»Pa moliva, govoriga o njej,« se je nato nekam opravičeval in dobrikal.

Mrtvo je potegnila križ čez čelo, ustnice in neдрje. Beseda ji je trpko padla v pro-stor...

»Psyha brez duše, lutka!« je zbolelo Zor-nika in jo je zametoval. Pa se je tisti trenu-tek sesedla ob njegovi postelji, zastokala težko in ginila...

Obudil je bil Psychi dušo in jo — ubil...

* * *

Tako je dopolnil pesnik Francé Zornik svojega življenja pot in namen. Kar se je še poslej telesno z njim godilo, ni ne važno ne novo. Umrl je. Za kolapsom ali angino pectoris, zdravniki so vedeli. Kar je javnost izvedela, je bilo bolj legendi podobno. Po pripovedovanju Majelinih družic so posneli katoliški časopisi, da je bil Zornik v sveti noči pri polnočnici. Potem je dolgo pisal. Zjutraj pa so ga našli mrtvega. Slonel je trd v svojem stolu za mizo. Glavo je bil vrgel navzgor proti sliki Zveličarja na križu. Roke so mu bile krčevito razprte. Po vsej kretnji, kakor ga je bil zalotil zadnji srčni krč, je sli-čil človeku, ki je čudežno dospel k izvoru življenja, Poti in Resnice. »Ljudje, ki jim gre verjeti,« so pisali listi, »nam zatrjujejo kot očividci, da je rajni pesnik izdahnul v taki legi, ki je neprisiljeno obujala vtis, da se je smrtni krč Zveličarja na križu stigma-tiziral v bolnikovo zadnjo kretnjo. Pesnik, ki je po božjem usmiljenju našel po dolgih blodnjah jasno pot k svojemu pravemu Iz-voru in Namenu, umrl, obležal je pri delu, blagoslovljen z vidnim znamenjem serafske-ga žiga iz rok mistične Lepote in Dobrote.«

Prav ta legendarična poročila so povzro-čila, da se je razšla književna družba »Mi-sel«. Drzko se je posmehoval naturalist Kregar pri žalni seji, da družba koti nove svet-

nike in konvertite, jih časti in nato še spise redovniških ljudi nagraja. Žalil je spričo slovesnega trenutka vse, teatraliko Sajetovo in profesorstvo Cvetrežnikovo, Zlatopera in celó Globočnika, ki ni bil ves trezen, zato pa bolno pietističen, ker mu je ležal slučajno zopet otrok bolan za — škrlatinko. Le nekaj tednov po tem notranjem razsulu je »Misel« tudi gospodarsko prenehala. Požareljevega spisa, ki so ga bili nagradili, niso tiskali. Izgubil se je in Globočnik je javno sumničil Zlatopera, da ga je »založil«, kakor je bil že nekajkrat dotlej podobno naredil.

Slovensko občinstvo je mrtvega pesnika pokopalo po domače pietetno z govori in venci, s članki in podlistki, z vsem književ-nim žargonom ničemurne hijenade in »tule-čih grobov«, s samoljubjem svete povpreč-nosti, kako da je lepo in prav, ko imamo spet enega novega moža v grobu in da je ugasnil »genij«, zamolknil, da bo poslej še ena, častna simbolna edinica v analih domače pro-svete, ki grobove kiti, imena leksikografira in le dokler živiš, tebe in njega skoz Ljub-ljano na Golgato biča in goni in poja in podi...

* * *

Za epilog Zornikovemu pogrebnemu slavju je tiste dni mistificiral zanikaren podlistkar brez slovstvenega imena vso slovensko slov-stveno zadrugo. Pod naslovom »Ubita Psyche. Oporočilo mrtvega pe-snika«, je priobčil sledeče:

»Umetnik hočeš biti, Homer in Shake-speare? Si li zdrav kot zemlja in dober kot luč?«

»Pesnika pa vendar imamo: arhitekt Pleč-nik mu je ime.«

»Sicer pa smo leksikon. Bukve rodu slo-venskega: Ahacelj se je rodil, Alešovec se je rodil, Benkovič se je rodil... O moj Bog! Koliko nas je in nobeni plaščarji, kakor je Alešovec edini, nismo. V Biografskem in vzporedno sčasoma v Ilustriranem bomo tudi na vrsto prišli. Zaslužni smo pač: rodili smo se...«

»Pred mojimi usihajočimi očmi mrtve zarje vstajajo: o kolikrat jih nisem užil? Nad prve moje sive lase ugasla poletja se zgrinjajo: o kajkrat jih nisem imel? Ob sta-rem in praznem srcu srebrne noči se sipajo v molk: o kje sem jih mudil? Zavržena bla-godat nebes mi tuli v dušo in vest: nisi me

hotel za dar, zavrgel si! Za človeško čenčo in za žargon sem uho mašil govoric vseh solnc in zvezda, srce zaprl sanji iz ros in rož, duši prepovedal toplo bridkost iz mrakov in mesečin, preklel stoteri pev, odo jasnin, diti-ramb valov in sladki scherzando mladega srca... Svoji publici sem živel, publici mi bo plačilo: rodil sem se...«

»Ne iščimo več! Lepota je namreč Psyche. In Psyche ne živi. Umre, ko se spočne...« —

Tako mistifikacija. Za resnično zadnjo, za pravo Zornikovo labudnico Slovenci tedaj niso izvedeli.

LADJEDELNICE

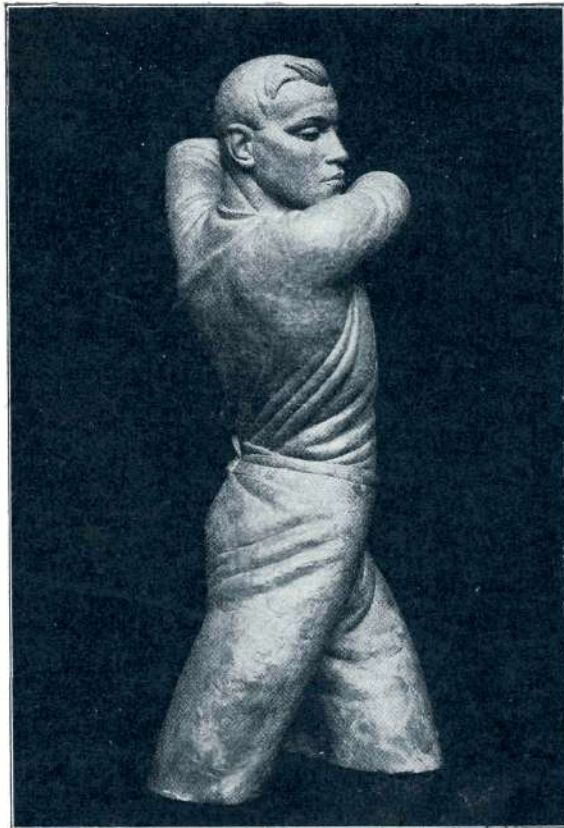
(Odlomek)

MAGAJNA BOGOMIR

Skozi presledek med obema zavesama je zasijal žarek in padel tik pred nje-ga na mizo. »Simona, žarek kaže sed-mo uro.« Opazoval je v traku svetlobe množico drobnih telesec, ki so potovala po rumenkasti stezici in se gubila izven nje v mrak. Rahel nasmeh se mu je razplel na obraz. »Mnogo izmed nas jih je, ki niso zvesti in potujejo iz luči v temo.« Prislonil je dlani k žarku in zažvižgal bojno popevko vanj. Drobcu v svetlobi so se zavrteli v divjem plesu. Od dlani do dlani so begali, nekateri so tonili v ozadje, drugi so se poganjali v zlatih črtah le naprej po svetlobi. Grum se je zasmel glasno. »Da bi bili vsi kot Rojina ali Mihajlovič!«

»Mudi se. Preveč si dobre volje danes,« je odgovorila Simona. »Ne čutiš, kako je raz-beljeno ozračje in da soparica mori duha.« Sedela je na tleh in zavijala knjige med pe-rilo. Zavoje je polagala v zaboj. »Daj mi rokopis z mize!«

»Kaj bi ne bil dobre volje, predraga, ko jih je že toliko, ki ljubijo našega dičnega Salomona in prisegajo, da je dobro, ker je ukazal enako vsem in je prepovedal bogatim kakor gladnim krasti kruh s stojnic in je za-povedal bogatim kakor ubogim prirejati raz-košna slavlja in si bogatiti duše iz zakladov umetnosti. Mihajlovič pa bo stal, da veš, kot neupogljiv hrast ali pa prežal kot morski orel s svojim vražjim pogledom. Smejale se je, ko sem mu stisnil roko v slovo. In naj bi tudi njemu stiskali palce med vrata in trgali nohte iz prstov, vdal ne bi se nikoli, kot se

TINE KOS: MLATIČ. 1928

ni vdal Rojina. Ni rastle zastonj na kame-nitih bregovih divjih dalmatinskih zalivov in zorel v mornarja duha. »Gradil bom ladjo naprej,« mi je zaklical, ko sem odhajal, »og-njenih src bodo piratje na njej. Iz ognjenih src bodo pälili grmade in sij kresov bo po-rdečil vso krajino. Zvest nam bo in čuval, dokler se ne vrneva. Si izročila Silvi njegov pozdrav?«

»Sem. Videla bi še rada njega in tebe, a sem ji odsvetovala. Povedala sem ji, da je Marinis že izsledil okraj, kjer stanujeva in da hlini ljubavnika, ki se mi hoče približati. Hvala Bogu, da še ne ve za hišo. Silva se od-pelje zvečer v Genovo in jutri, ko bova mi-dva že skozi gozdove, z ladjo naprej. Iz-redno dobro si ponaredil krstnico in je niso prepoznali niti na kvesturi niti na ameriškem konzulatu. Ko bi Herta vedela, ko je odpo-slala iz Bostona tvoji sestri krstnico in denar, da ji bo skoraj rešila življenje s tem!« Silvi je težko. Preveč ljubi Mihajloviča in naju dva. »Le na vas bom mislila med vožnjo in onkraj morja,« mi je rekla. Pravila je, kako si ji od zgodnje mladosti nadomestoval očeta